

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Veronika Kavs

Pomen dela in zaposlovanja v socializmu in danes

Diplomsko delo

Ljubljana, 2018

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Veronika Kavs

Mentor: doc. dr. Miroljub Ignjatović

Somentor: izr. prof. dr. Samo Uhan

Pomen dela in zaposlovanja v socializmu in danes

Diplomsko delo

Ljubljana, 2018

Zahvala

Zahvaljujem se mentorju doc. dr. Miroljubu Ignjatoviću in somentorju izr. prof. dr. Samu Uhanu za strokovno svetovanje pri nastajanju diplomskega dela. Posebno bi se rada zahvalila tudi svojim staršem, ki so me v vseh letih študija podpirali in me usmerjali po pravi poti. Na koncu iskrena hvala tudi fantu Alenu, ki me je spodbujal in stal ob strani in vsem ostalim, ki so mi na kakršen koli način pomagali v času študija.

Pomen dela in zaposlovanja v socializmu in danes

Dobro delujoč trg dela je osrednjega pomena za dobrobit gospodarstva in celotne družbe. Trg dela je bil v času socializma v Sloveniji precej drugačen kot je danes. Zaposlitev je v Sloveniji v današnjem času postala luksuzna dobrina, ki jo mnogi nimajo in jo kljub trudu ne zmorejo najti. V Sloveniji se tako kot v večini evropskih držav na žalost soočamo z vse večjimi težavami na področju trga dela. Globalna gospodarska kriza je stopnjo brezposelnosti vidno povečala, poleg tega pa smo se v Sloveniji pričeli soočati še z novimi nevarnostmi in tveganji na trgu delovne sile. V času, ko je negotovost zaposlitve vse višja in ko se nezadovoljstvo pri ljudeh vedno bolj povečuje, lahko pri starejših generacijah v Sloveniji vse pogosteje slišimo, da je bil čas socializma, čas, ko so živeli bolje. Ker tudi sama živim v državi, ki se je socialističnemu sistemu odpovedala z razlogom, da bo Sloveniji boljše življenje prinesel kapitalizem, sem se odločila, da bom v diplomski nalogi primerjala socialistični in kapitalistični sistem na področju zaposlovanja.

Ključne besede: zaposlovanje, trg dela, socializem, kapitalizem.

Meaning of work and employment in socialism and today

A well-functioning labor market is central to the well-being of the economy and society as a whole. In the time of socialism in Slovenia, the labor market was quite different than it is today. Employment has become in Slovenia a luxury asset that many do not have and can not find it despite their efforts. Unfortunately, as in most European countries, also in Slovenia we are facing increasing problems in the field of labor market. The global economic crisis has visibly increased the unemployment rate and in Slovenia we have started to face new risks in the labor market. Nowadays, when job uncertainty is getting higher and when dissatisfaction with people is increasing, older generations in Slovenia are more and more saying that time of socialism was the time when they lived better. Since I live in a country that has abandoned the socialist system with the reason that capitalism will bring better life to Slovenia, I decided to compare the socialist and capitalist system in the field of employment in the graduation thesis.

Keywords: employment, labor market, socialism, capitalism.

KAZALO VSEBINE

1 UVOD	8
2 Trg dela in zaposlitev	9
2.1 Kaj vpliva na zaposlovanje?	9
3 ZAPOSLOVANJE V SOCIALIZMU	10
3.1 Koncept polne zaposlenosti	10
3.2 Delovna identiteta Slovencev v času socializma.....	12
3.3 Načelo varnosti delovnih mest	14
3.4 Prikrita brezposelnost v Jugoslaviji	17
3.5 Raznolikost zaposlovanja in načelo delitve po delu	18
3.6 Značilnosti procesa usklajevanja delavcev in delovnih mest	22
4 ZAPOSLOVANJE DANES	23
4.1 Trg dela v Sloveniji	23
4.2 Fleksibilizacija trga dela	23
4.3 Prožnost trga dela v Sloveniji	25
4.3.1 Zaposlovanje za določen čas	25
4.3.2 Delo s skrajšanim delovnim časom	26
4.3.3 Samozaposleni	26
4.3.4 Agencijski delavci	26
4.3.5 Druge oblike dela	27
4.4 Delovna mesta – spreminjanje zahtevnosti in varnosti	28
4.5 Socialna varnost delavcev	30
4.6 Pomen dela in naklonjenost delu v Sloveniji	32
4.7 Odnos do dela in boj za delovna mesta	34
4.8 Vizija razvoja trga dela in zaposlovanje v prihodnosti	35
5 EMPIRIČNI DEL	38
5.1 Raziskovalna metoda	38

5.2 Potek in namen raziskave	38
5.3 Raziskovalni vzorec	40
5.4 Raziskovalna vprašanja in odgovori	40
5.5 Ugotovitve	50
6 ZAKLJUČEK	53
7 VIRI	54
PRILOGE	
Priloga A: 1 intervju	57
Priloga B: 2 intervju	61
Priloga C: 3 intervju	64
Priloga Č: 4 intervju	67
Priloga D: 5 intervju	70

KAZALO SLIK

Slika 3.1: Grafični prikaz odgovorov na vprašanje "Kaj moramo zagotoviti, da bomo tudi v prihodnje lahko premagovali krize?" v anketni raziskavi leta 1980.....	11
Slika 3.2: Grafični prikaz odgovorov na vprašanje "Človek se pogosto vpraša, zakaj pravzaprav delam? Ali kateri od navedenih odgovorov ustreza vaši situaciji? Izberite dva in ju uvrstite po pomenu" v anketni raziskavi leta 1980.	13
Slika 3.3: Grafični prikaz odgovorov na vprašanje "Kdo pri nas najbolj skrbi za interese, koristi delavcev?" v anketni raziskavi leta 1973.	15
Slika 3.4: Grafični prikaz odgovorov na vprašanje "Kdo pa interesom delavcev najbolj škoduje oziroma jih najbolj ogroža?" v anketni raziskavi leta 1973.	16
Slika 3.5: Grafični prikaz odgovorov na vprašanje "Kako po vašem mnenju spodaj navedene razlike razdvajajo ljudi v Sloveniji?" v anketni raziskavi leta 1972.	20
Slika 3.6: Grafični prikaz odgovorov na vprašanje "Kako po vašem mnenju spodaj navedene razlike razdvajajo ljudi pri nas v Sloveniji?" v anketni raziskavi leta 1980.....	22

Slika 4.1: Grafični prikaz odgovorov na vprašanje "Če bi se lahko sami odločali o vaši sedanji delovni aktivnosti, kaj od navedenega bi najraje izbrali?" v anketni raziskavi leta 2015.	28
Slika 4.2: Grafični prikaz odgovorov na vprašanje "Kako težko oz. lahko bi vam bilo najti novo delo, zaposlitev, ki bi bila vsaj tako dobra kot sedanja?" v anketni raziskavi leta 2015.	31
Slika 4.3: Grafični prikaz odgovorov na vprašanje "Koliko, če sploh, vas skrbi, da bi izgubili zaposlitev?" v anketni raziskavi leta 2015.	31
Slika 4.4: Grafični prikaz odgovorov na vprašanje "Kako pomembna je za vas vsaka od naslednjih stvari, ko pomislite na službo oziroma zaposlitev?" v anketni raziskavi leta 2015.	33
Slika 4.5: Grafični prikaz odgovorov na vprašanje "Da bi se izognil/-a nezaposlenosti, bi bil/-a pripravljen/-a" v anketni raziskavi leta 2015.	36

1 UVOD

Od socializma pa do danes je šel slovenski trg dela skozi mnoge spremembe. Poleg tega je tudi gospodarska kriza, ki je še vedno prisotna v Sloveniji, močno zaznamovala trg delovne sile in ga v velikih segmentih spremenila. Po gospodarski krizi, ki je zajela tudi Slovenijo, se razmere na trgu dela počasi stabilizirajo, a v javnosti še vedno vlada vedno večji pesimizem glede zaposlovanja. Veliko ljudi se še vedno z nasmehom na obrazu nostalgичno spominja "zlatih" časov socializma v nekdanji skupni državi Jugoslaviji. Mnogi so mnenja, da je bil takrat skoraj vsakdo zaposlen, da težav pri iskanju zaposlitve ni bilo ter da odpuščanj v tem času skorajda niso poznali. Jugoslovanski socialistični trg dela naj bi bil trg, kjer je bil delavec človek, medtem ko je v današnjem kapitalističnem trgu dela le številka. Gre pri vsem tem le za nostalgijo po »starih časih«? Odločila sem se, da v tej diplomski nalogi preverim, kakšno je bilo stanje na socialističnem trgu dela v Sloveniji nekoč in kakšno je današnje stanje na kapitalističnem trgu dela v naši državi. Z izbrano literaturo bom poskušala ugotoviti, ali je bil slovenski socialistični trg dela res pravičnejši in učinkovitejši od današnjega kapitalističnega trga dela v Sloveniji ali pri Slovencih prevladuje le spomin na "zlate, stare čase"? Moje raziskovalno vprašanje se glasi: "Ali je bil socializem v nekdanji Jugoslaviji res delavcu prijaznejši sistem, kot je današnji kapitalistični sistem v Sloveniji?"

Diplomsko delo sem razdelila na dva dela, in sicer na teoretični in empirični del. V teoretičnem delu sem kot že rečeno predstavila, kakšno je bilo zaposlovanje v socialistični Jugoslaviji nekoč in kakšno je zaposlovanje v kapitalistični Sloveniji danes. Zanimalo me je predvsem, kakšne so največje spremembe glede varnosti delovnih mest, tveganj na delu in ostalih dejavnikov, s katerimi se delavec sooči pri zaposlovanju. Zanimalo me je tudi, kako se je pomen dela spreminjal skozi obe obdobji in kakšne vrednote so na delovnem mestu cenili nekoč ter kakšne so v ospredju danes. Empirični del je sestavljen iz petih intervjujev, ki sem jih opravila s posamezniki, ki so bili zaposleni tako v socializmu kot tudi v kapitalizmu. Na podlagi njihovih odgovorov sem dobila dober vpogled v razlike med obema obdobjema na področju zaposlovanja.

2 Trg dela in zaposlitev

Trg dela je osnovni del ekonomskega in družbenega sistema, sestavljen pa je iz ponudbe in povpraševanja. Ponudbo predstavljajo ljudje, ki iščejo delo in zato ponujajo svoje delo, kompetence, znanja in izkušnje. Povpraševanje pa predstavljajo delodajalci, ki ponujajo delovna mesta tem ljudem (Samuelson in Svetlik, 1985, str. 15). Z delom proizvajamo produkte in storitve, ki so sad človeškega fizičnega in psihičnega napora, usposobljenosti in intelektualne moči (prav tam). Trg dela razporeja delavce na različna dela ter usklajuje odločitve o zaposlitvi ljudi (Malačič, Vodovnik, Kovač in Bevc, 1995, str. 7, 8). Zaposlitev posamezniku omogoča kvalitetnejše življenje in prinaša vrsto pozitivnih učinkov. Delo je eden izmed osnovnih pogojev za človeško življenje, je pogoj človeškega obstoja, bodisi kot posameznika bodisi kot člana družbe (Kavčič, 1987, str. 13). Poleg potrebe po zaslužku je za posameznika eden izmed glavnih razlogov, da se zaposli tudi ta, da je zaposlitev način človekovega samouresničevanja in tako ena izmed najpomembnejših primarnih človeških dejavnosti. Zaposlitev daje človeku stalno plačo, status in celo vrsto socialnih in pravnih pravic. Zaposlitev je edina oblika dela, ki posameznika vodi do sredstev potrebnih za življenje in mu pomaga razvijati osebne in poklicne vrednote (Svetlik, 1995, str. 143).

2.1 Kaj vpliva na zaposlovanje?

Potrebe po delu so vezane na to, koliko in ali sploh delo koristi v produkcijskem procesu. Vpliv na to imajo obseg kapitala, povpraševanje oziroma pričakovani proizvod, tehnologija in njene spremembe ter plače (Svetlik, Glazer, Kajzer in Trbanc, 2002, str. 96). Dejanska zaposlenost je rezultat ponudbe ter povpraševanja po delu v danih institucionalnih okoliščinah (prav tam). Povečanje proizvodnje v podjetju zahteva več delavcev, zato naraščanje proizvodnje vpliva tudi na naraščanje števila zaposlenih. Povečevanje kapitala ali izboljšanje tehnologije vodi v naraščanje produktivnosti dela, s tem pa se povečujejo tudi potrebe po delu. Vpliv na zaposlovanje imajo tudi demografski, socialni in institucionalni dejavniki ter spremembe v tehnologiji.

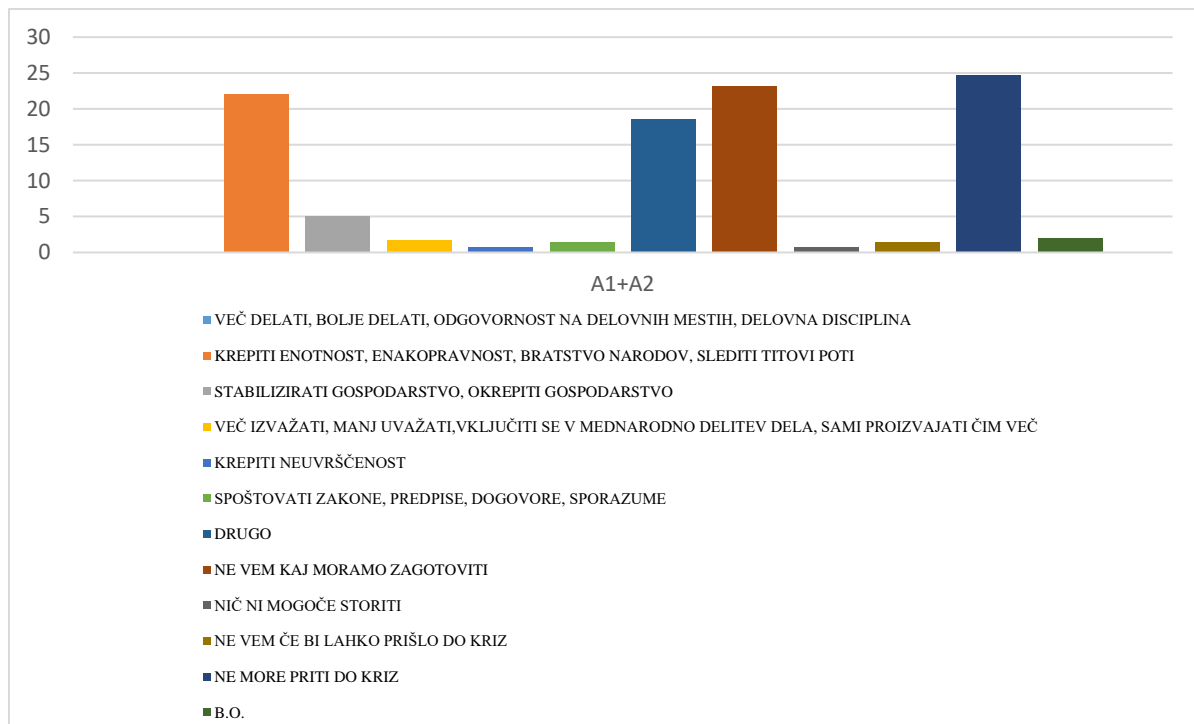
3 ZAPOSLOVANJE V SOCIALIZMU

3.1 Koncept polne zaposlenosti

Socializem se je v Jugoslaviji razvijal manj kot pol stoletja, in sicer od leta 1945 do leta 1991. Uveljavila se je socialistična urejenost na temelju družbene lastnine. Z uvedbo samoupravljanja so v socialističnem sistemu želeli na vseh stopnjah družbenega delovanja ustvariti pogoje, ki bi zmanjšali družbeno, razredno in spolno neenakost v državi (Jogan in Broder, 2013, str. 70). Socializem je označil delo kot osnovo socioekonomskega položaja posameznika. Delo zato ni bilo več le samo pravica, temveč tudi dolžnost vsakega posameznika, ki je bil zmožen delati. Predvsem je bilo v ospredju delo s sredstvi, ki so v družbeni lasti in s katerimi upravljajo sami delavci (Svetlik, 1985, str. 198). To naj bi bila osnova, na kateri naj bi člani družbene skupnosti tvorili medsebojno enakost ter zasnovali druge pravice in dolžnosti (prav tam). Edine zakonito upravičene neenakosti so bile tiste, ki so izhajale iz različnih rezultatov dela (Ivančič 1999, str. 74). Socialne dajatve, kot so: pokojnina, brezplačno zdravstveno varstvo ter preostale družinske dajatve, so seveda slonele na zaposlitvi. Ljudje s plačano zaposlitvijo, so bili tako v boljšem socialnem položaju od preostalih, ki so se ukvarjali z drugimi ekonomskimi dejavnostmi (prav tam). Polna zaposlitev je bila v času socializma logična posledica ustavno priskrbljene pravice do dela na proizvodnih sredstvih, ki so bili v družbeni lasti (prav tam, str. 75). Tako v Jugoslaviji kot tudi v drugih socialističnih državah se je le - ta ohranjala z intenzivnim državnim vlaganjem v delovne aktivnosti ter z nizkimi realnimi plačami delavcev. Vsi ti dejavniki so sprožili množično zaposlovanje novih delavcev, nastalih iz odvečne delovne sile v kmetijstvu in z vse večjo zaposlitvijo žensk (prav tam). V času socializma so imeli moški in ženske enak socialni položaj, kar je veljalo tudi za enakopravnost spolov na trgu dela v tem času. Socialistične države so to načelo tudi uresničile tako, da so omogočile polno zaposlitev žensk. V Sloveniji so ženske predstavljale 47 % vseh zaposlenih, kar je veljalo za eno višjih stopenj participacij žensk na trgu dela. V drugih industrijskih državah so ženske po navadi delale le part-time zaposlitev, medtem ko so bile ženske v Sloveniji zaposlene s polnim delovnim časom. To je ostalo nespremenjeno tudi po poroki in ko so si ustvarile družino (prav tam). Polna zaposlitev žensk je bila tudi pomemben ideološki cilj socialne države. Ta je sprožila mehanizme, ki so dodatno pospešili in spodbudili participacijo žensk na trgu dela ter jim zaposlitev tudi omogočali obdržati. Ukrepi socialne politike, kot so: plačan porodniški dopust, plačana

odsotnost z dela zaradi nege družinskega člana ter javno varstvo za predšolske in šolske otroke, so zelo pripomogli k polni zaposlitvi žensk, hkrati pa so zanje ustvarili tudi nova delovna mesta (prav tam). Temeljna pomanjkljivost načrta splošne blaginje je bila predvsem v temu, da je bilo njeno izhodišče postavljeno na dveh nepravilnih domnevah. Prva je bila ta, da je bila hitra in nenehna gospodarska rast sprejeta kot splošno in trajno dejstvo. Druga nepravilna domneva pa je bila, da je bil koncept polne zaposlenosti osnovan na pomanjkljivih in kratkoročnih izkušnjah polne zaposlenosti v nevsakdanjih pogojih vojaške ekonomije, v upanju stalne gospodarske rasti in splošne blaginje, ki naj bi zagotovili zaposlitev vsakomur, ki je želel delati (prav tam).

Slika 3.1: Grafični prikaz odgovorov na vprašanje "Kaj moramo zagotoviti, da bomo tudi v prihodnje lahko premagovali krize?" v anketni raziskavi leta 1980

Vir: Toš in drugi (1997, str. 284).

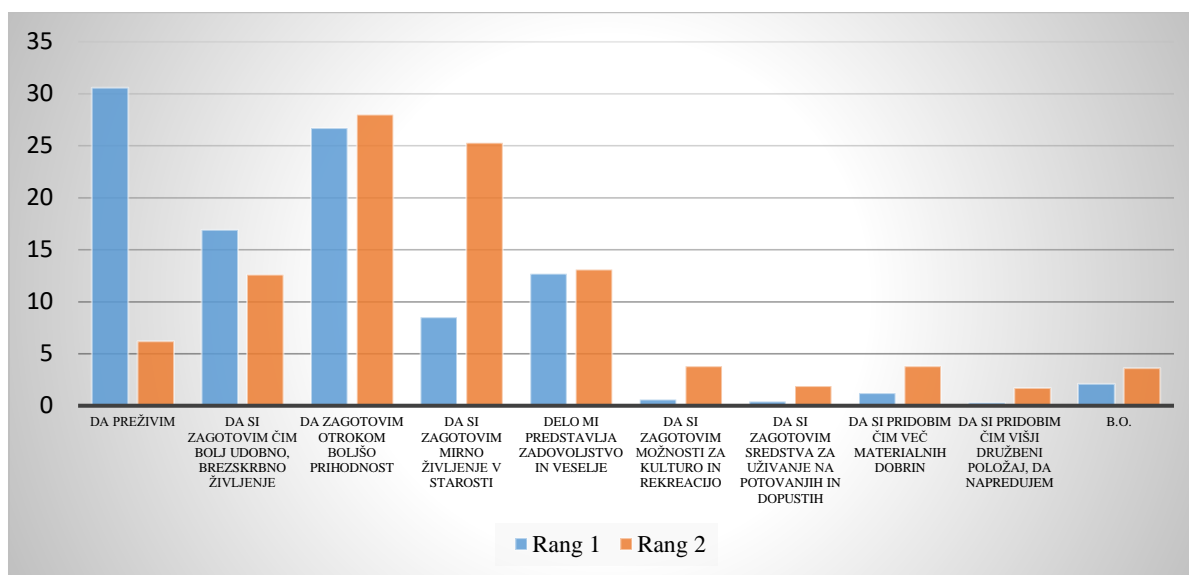
V anketni raziskavi leta 1980 so anketirancem zastavili vprašanje "Kaj moramo zagotoviti, da bomo tudi v prihodnje lahko premagovali krize?" Slika 3.1 kaže, da je na to vprašanje največ anketirancev (24,7 %) odgovorilo, da do krize ne more priti. To potrjuje že omenjeno dejstvo, da so v času socializma v Jugoslaviji verjeli v stalen napredek in v izboljšave ter v dobro funkcioniranje tržnih mehanizmov, ki naj bi sami sprotno reševali družbene težave. Sledi

odgovor "Ne vem kaj moramo zagotoviti", s katerim je odgovorilo 23,2 % anketirancev. Temu odgovoru sledijo tisti, ki menijo, da je za zagotovitev premagovanja kriz potrebno krepiti enotnost, enakopravnost, bratstvo narodov in slediti Titovi pot. Takšni rezultati odgovorov ponujajo dve spoznanji, in sicer, da so bile vrednote enakosti in bratstva, značilne za socialistični sistem, v tem času zares zasidrane v ljudeh. Zelo mogoča pa je tudi druga možnost, in sicer ta je, da so ljudje odgovarjali tako, kot je bilo od njih pričakovano, da bodo odgovorili.

3.2 Delovna identiteta Slovencev v času socializma

Vrednote Slovencev so se v socializmu in kapitalizmu spremenile. Povojna generacija, ki je sodelovala pri postavljanju skupne države, ter generacija X, ki je živela v polnem razcvetu socializma, so seveda v dobi odraščanja in službovanja vpijali pripadajoče socialistične vrednote (Marolt, 2008, str. 23). Prehod v kapitalistični sistem je bil zato generaciji X najtežji, saj je pomenil spremembo življenjskih razmer in vrednot. Jugoslovanski socialistični sistem je Slovenijo zaznamoval tako politično in gospodarsko kot tudi socialno, duhovno in moralno. Socialistična oblast je izpostavljala predvsem vrednote, kot so: enakost, solidarnost, podrejanje posameznika dolgoročnim družbenim ciljem, delo za dobro družbe ter družine (prav tam, str. 26). V socializmu je delo postalo tudi politična vrednota, na kateri naj bi temeljila celotna institucionalna konstitucija sodobnih družb. Pomembno je poudariti, da je prevladoval instrumentalni odnos do dela. V raziskavi Slovenskega javnega mnenja so v letih 1968-1990 med drugim merili tudi odnos takratne jugoslovanske družbe do dela.

Slika 3.2: Grafični prikaz odgovorov na vprašanje "Človek se pogosto vpraša, zakaj pravzaprav delam? Ali kateri od navedenih odgovorov ustreza vaši situaciji? Izberite dva in ju uvrstite po pomenu" v anketni raziskavi leta 1980

Vir: Toš in drugi (1997, str. 308).

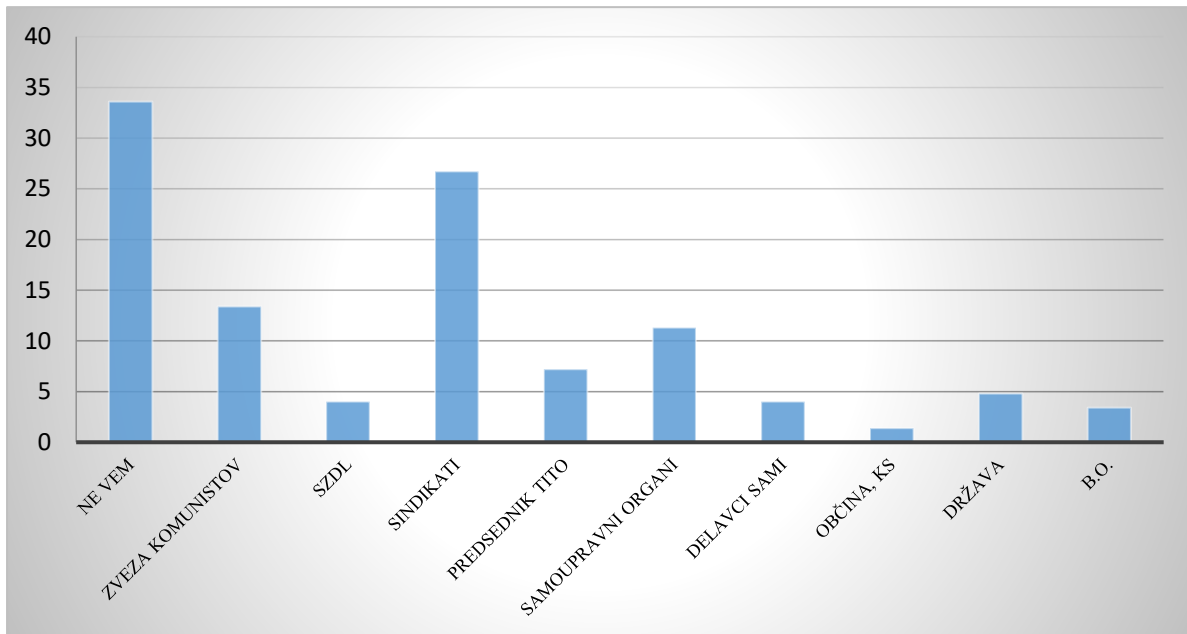
Z vprašanjem "Človek se pogosto vpraša, zakaj pravzaprav delam?" so želeli v letu 1980 izmeriti odnos anketirancev do dela v času socializma. Rezultati na sliki 3.2 kažejo, da kljub temu, da je bilo delo v času socializma uvrščeno kot eno izmed pomembnejših življenjskih dejavnosti, je delo veljalo predvsem kot sredstvo za pridobivanje nujnih življenjskih dobrin in ne kot sredstvo za osebni razvoj ter razvoj družbe. Rezultati kažejo, da je večini anketirancem delo v času socializma pomenilo preživetje ter možnost zagotovitve prihodnosti otrokom.

Kos meni, da družba, v kateri so ideološke vrednote oblikovale in organizirale gospodarstvo, ne more biti učinkovita, temveč trdi, da takšna družba zaostaja za tehnološkim razvojem, je nizko produktivna ter nekonkurenčna, tako inovacijsko kot kvalitetno (Kos, 1963, str. 571). Socialistične tradicionalne vrednote so vrednote enotnosti, monolitnosti, enakosti in podrejenosti vodilnim forumom, »tistim, ki za nas mislijo in nas vodijo« (prav tam, str. 574). Takšne vrednote so po mnenju Kosa protiproduktivne in neaktivne vrednote ter nižajo ustvarjalnost, podjetnost, iniciativnost in inovativnost zaposlenega. Spontanost idej in misli pa je po mnenju Kosa osnova tehnološkega in družbenega napredka (prav tam).

3.3 Načelo varnosti delovnih mest

V socializmu je bila delovna organizacija razumljena kot "prostovoljna skupnost svobodnih proizvajalcev", zaposleni delavci pa po tem načelu niso mogli izgubiti dela proti svoji volji. Do prehoda v tržno ekonomijo v Sloveniji je bilo tako zelo malo neprostovoljnih prekinitev delovnega razmerja (Ivančič, 1999, str. 76). Prostovoljno prenehanje delovnega razmerja je bilo poleg upokojitve in smrti tako rekoč edina možnost za odhod iz delovne organizacije. Tako poslovni neuspehi podjetij kot razne tehnološke spremembe v socializmu niso bili upravičeni razlogi za odpuščanje delavcev iz delovne organizacije. Ko je delo, ki je zaradi tehnoloških ali organizacijskih argumentov postalo nesmiselno ali odvečno, je bila naloga delovne organizacije, da po Zakonu o združenem delu delavcu priskrbi drugo delo ali pa ga prekvalificira (prav tam). Odpuščanje delavca je bilo zakonito samo v primeru, da je bila delovna organizacija v stečaju ter v primeru, da je delavec grobo kršil temeljna pravila delovne discipline. V primeru disciplinskega ukrepa delovna organizacija ni sprejela vse odločitve sama. Zakon je točno določal primere kršitve delovne discipline in s tem preprečeval nepravilne odpuste delavcev. Poleg tega je zakon določal tudi proceduro ugotavljanja kršitev delovne discipline. Zaradi visoke ustaljene solidarnosti, ki je vladala med delavci so bili odpusti zaradi disciplinskih prekrškov v delovnih organizacijah zelo redki. Prav tako so bili tudi bankroti zaradi načela solidarnosti skoraj nemogoči, saj je država uredila porazdelitev dohodka iz podjetij z višjo produktivnostjo v podjetja z nižjo, ali pa je s politično spodbudo prišlo do združitve z ekonomsko bolj stabilnim podjetjem (prav tam). Ustava v socialistični Jugoslaviji je državljane branila pred gospodarskim izkoriščanjem, razvila je delovno pravo ter zagotavljala socialno zavarovanje (Humar, 2008, str. 51). Poskrbljeno je bilo za enakopravnost žensk in enako plačilo za enako delo, veliko pozornost pa so namenili tudi varstvu mater, otrok in mladoletnih, poleg tega pa je država poskrbela tudi za vojne žrtve, invalide in njihove svojce (prav tam). Težave financiranja socialnih ugodnosti so se začele v začetku šestdesetih let. Razlog za to pa je bil, da so bili stroški večji od prispevkov (Humar, 2008, str. 52). V drugi polovici osemdesetih let se je pričela prava kriza, saj je začelo naraščati število brezposelnih in upokojenih (prav tam)

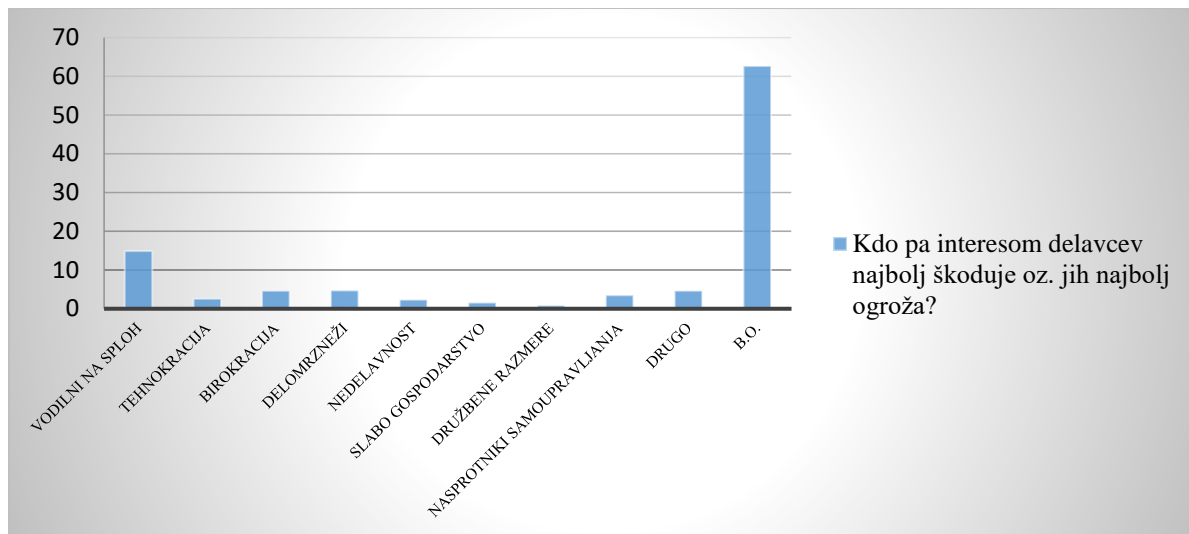
Slika 3.3: Grafični prikaz odgovorov na vprašanje "Kdo pri nas najbolj skrbi za interese, koristi delavcev?" v anketni raziskavi leta 1973

Vir: Toš in drugi (1997, str. 160).

Glede položaja delavcev so v anketni raziskavi Slovenskega javnega mnenja leta 1973 spraševali anketirance o temu, kdo je v času socializma v takratni Jugoslaviji najbolj skrbel za interese ter koristi delavcev. Kot je razvidno na sliki 3.3 anketiranci v velikem številu niso vedeli, kdo je to (33.6 %). 26.7 % anketirancev je bilo mnenja, da so za to skrbeli sindikati, 13.4 % jih je menilo, da je bila za to odgovorna Zveza komunistov, 11.3 % anketiranih pa so to nalogo pripisali samoupravnim organom.

Slika 3.4: Grafični prikaz odgovorov na vprašanje "Kdo pa interesom delavcev najbolj škoduje oziroma jih najbolj ogroža?" v anketni raziskavi leta 1973

Vir: Toš in drugi (1997, str. 160).

Še eno izmed zanimivih vprašanj, ki so jih v anketni raziskavi Slovenskega javnega mnenja leta 1973 postavili anketirancem, se je nanašalo na to, kdo interesom delavcev najbolj škoduje. Na sliki 3.4 je razvidno, da je največ anketirancev (14.9 %) delilo mnenje, da interesom delavcev najbolj škodujejo vodilni na sploh.

Zastopniki politike zaposlovanja so bili v času socializma po zakonu delavci, ki so se skozi svoje delovne in lokalne skupnosti združevali v samoupravne interesne skupnosti za zaposlovanje (Preželj in Svetlik, 1992, str. 21). Te skupnosti za zaposlovanje so služile kot stalna strokovna pomoč, ki so jo zaposleni potrebovali. Preko njih so izpolnjevali pravice do dela in varovanje zaposlitve, skrbeli pa so tudi za dogovorjeno politiko zaposlovanja, vse od osnovne organizacijske pa do nacionalne stopnje (prav tam). Za vse to so poskrbeli s samoupravnimi sporazumi in družbenimi dogovori. Njihova izvedba pa naj bi jamčila ohranjanje polne zaposlenosti. Zakon o zaposlovanju je sočasno neposredno urejal tudi področje zavarovanja za primer brezposelnosti, kar je pomenilo priznavanje resnično obstoječega problema brezposelnosti, s tem pa tudi posredno priznavanja razkoraka med ustavnim načelom enakih pravic in obveznosti posameznika do dela na eni strani ter realnim stanjem na drugi strani (Preželj in Svetlik, 1992, str. 22). Z drugimi besedami je tako brezposelnost posredno in objektivno zaničala enake možnosti vseh za delo, s sredstvi v

družbeni lasti in z idejo svobodnega združevanja dela, s tem pa tudi perfekcijo zasnovane samoupravne regulacije zaposlovanja (prav tam). Obstoj brezposelnosti je bil dokaz, da samoupravnemu reguliranju zaposlovanja ni nikoli dokončno uspelo izničiti vpliva trga delovne sile, saj je brezposelnost eminentna značilnost trga delovne sile (prav tam).

3.4 Prikrita brezposelnost v Jugoslaviji

V jugoslovanskem socialističnem režimu je nesmiselno govoriti, da so delavci zaposleni za mezdo ali plačo v "ekonomiji", ki je ločena od države. Trg dela v takem sistemu namreč uradno ne obstaja in tako uradno tudi brezposelnost ni priznana (Keane, 1990, str. 178). Ne glede na to pa so še vedno razširjene različne oblike "prikrite brezposelnosti". Prikrito brezposelnost delimo na podzaposlenost in na latentno brezposelnost. V jugoslovanskem kmetijstvu naj bi bilo od 1,2 do 1,5 milijona preveč zaposlenih, ostalo gospodarstvo pa naj bi po nekaterih ocenah lahko shajalo brez 200 do 500 tisoč delavcev. To je bil absolutni tehnološki presežek, ki je zniževal produktivnost dela (Svetlik, 1985, str. 220). V Jugoslaviji naj bi bilo leta 1971 od 1,218.000 do 1,528.000 »rezerv« delovne sile oziroma preveč zaposlenih. V Sloveniji so se rezervne delovne sile gibale med 31 do 58 tisoč delavci. V obdobju od leta 1954 do 1978 se je sklad dejanskih ur oziroma ur prisotnosti delavca na delu v enem letu zmanjšal od 2.160 na 1.777 ali za 383 ur. K temu je prispevalo skrajšanje delovnega časa z 48 na 42 ur na teden. Vse več je bilo plačane odsotnosti, kot so neopravičene zamude in vse več je bilo zastojev v proizvodnji ter bolezenskih dopustov. Po Mencingerjevih ocenah je bilo v Jugoslaviji podzaposlenih okrog 1,2 milijona ljudi in to ne upošteva privatnega sektorja, še posebej kmetijstva (prav tam, str. 221).

Latentne brezposelnosti kljub visoki odkriti brezposelnosti ne smemo zanemarjati. Predstavlja neizkoriščen kadrovski potencial, ki ga je potrebno vključiti v proizvodnjo, še posebno tam, kjer prihaja do preseženega povpraševanja. To so pogosto marginalne skupine, ki sploh ne izražajo želje po zaposlitvi – apatični delavci. Latentno brezposelnost je dobro poznati, saj se lahko ob ustreznih okoliščinah hitro sprevrže v odkrito. Latentno brezposelnost so v Sloveniji prvič poskušali oceniti v raziskavi Slovensko javno mnenje 1981/82. Respondentom, ki so izjavili, da niso zaposleni in da zaposlitve ne iščejo, so postavili vprašanje: "Ali bi se zaposlili, če bi imeli možnost? To pomeni, če bi bila za vas na voljo primerna zaposlitev in sicer brez

zakonskih omejitev, z urejenim otroškim varstvom, z urejenimi družinskimi zadevami, z ustreznim prevozom na delo in podobno?" Na podlagi dobljenih rezultatov so izračunali latentno brezposelnost, ki je znašala 7,8 %. Latentno brezposelnost so ponovno merili leta 1984 v raziskavi Kvaliteta življenja v Sloveniji. Dobili so podatke, da latentna brezposelnost znaša 2 %, kar je bolj realen podatek kot tisti iz leta 1982. Med specifičnimi razlogi, da ne iščejo aktivno dela, je največ respondentov navedlo, da nimajo urejenega otroškega varstva ali pa jim je zaposlitev zakonsko onemogočena, na primer upokojencem (prav tam, str. 222).

3.5 Raznolikost zaposlovanja in načelo delitve po delu

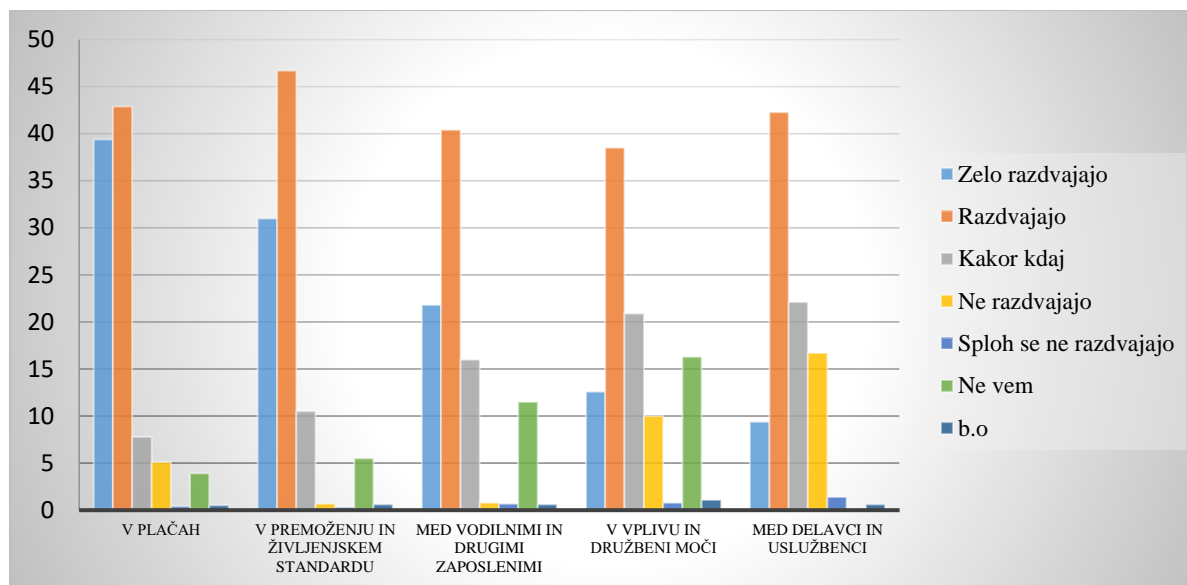
V socialističnem sistemu so poznali samo en tip zaposlitve, in sicer zaposlitev za nedoločen čas s polnim delovnim časom. Vse ostale oblike zaposlovanja pa so bile izjema. To se je namreč ujemalo s konceptom popolne varnosti zaposlitve in s željo po absolutni vključitvi vse delovno sposobne populacije v družbeni sektor proizvodnje (Preželj in Svetlik, 1992, str. 36). V socializmu so ljudje dajali prednost zaposlitvi za določen čas pred zaposlitvijo s krajšim delovnim časom (prav tam). Razlogi za to so v dohodku, ki je bil v primeru zaposlitve za določen čas večji kot v primeru delne zaposlitve, pa tudi v visoki stopnji zaposlenosti prebivalstva, kjer so bile tudi ženske zaposlene s polnim delovnim časom (prav tam). Ljudje si v času socialističnega sistema niso želeli delne zaposlitve, saj le - ta po navadi prinaša manjši dohodek ter manjšo stopnjo drugih ugodnosti in pravic zaposlenih. Glede na omenjena dejstva je mogoče reči, da prave raznolikosti v zaposlovanju v času socializma niso imeli (prav tam, str. 38).

V času socializma je bilo v Jugoslaviji področje delitve eno izmed glavnih vprašanj družbenopolitičnega sistema. "Dohodkovni" sistem, vpeljan v 60. letih, je veljal vse do gospodarskega in političnega zloma Jugoslavije (Ivančič, 1999, str. 79). Načelo "delitve po delu" je bilo preko tega sistema preoblikovano v načelo "delitve po rezultatih dela". V 60. letih so delavski sveti postali bolj samostojni glede razvijanja notranjega sistema delitve "osebnih dohodkov". Prišlo je do sprememb, katere so pravilnike o plačilnih lestvicah nadomestile z internimi pravilniki, ki so predpisovali glavne kriterije za delitev dohodka. Prav te spremembe pa so sprožile večje razlike v plačah med industrijskimi dejavnostmi in kvalifikacijami (prav tam). Nekateri avtorji so poskušali pojasniti te razlike z nepopolnim delovanjem trga dela. Po

njihovem mnenju samoupravni kolektivi zavirajo zaposlovanje z zunanjega trga, da bi obdržali višje plače. Pri temu pa ne prihaja do konkurence delavcev, ki bi ustvarila ravnovesje plač (prav tam). V 70. letih je preko samoupravnih sporazumov ter družbenih dogovorov nastal družbeni nadzor nad delitvijo plač. Posledično so se zmanjšale razlike v plačah, kar je tudi pripeljalo do "uravnilovke". Prav v Sloveniji pa naj bi bile značilne najmanjše razlike med plačami. Prevladala je ocena, da je najbolj optimalno in tudi najbolj skrajno razmerje med najnižjo in najvišjo plačo v podjetju 4 : 1 (Fikfak in drugi, 2008, str. 125). Ena izmed značilnosti na trgu dela v času socialistične Jugoslavije je bila tudi ta, da senioriteta v podjetju ni imela glavne besede pri določanju višine plač zaposlenih. Z zakonom o plačah je vlada usklajevala razlike v plačilih med posameznimi podjetji. Družbeni sporazum je predpisoval natančno metodologijo za določanje "družbeno sprejemljivih" plač v posameznih podjetjih (Ivančič, 1999, str. 79). Za nadaljnjo uskladitev med podjetji je poskrbela redistribucijska politika, ki se je opravljala z diskrecijskimi davščinami ter s subvencioniranjem podjetij (prav tam, str. 80). Individualne plačilne lestvice pa so bile v podjetjih sprejete z glasovanjem zaposlenih delavcev.

Načelo delitve po delu naj bi spodbudilo primerno organiziranje del in nalog ter razporejanje delavcev na tista dela in naloge, za katere so tudi strokovno usposobljeni (Javna tribuna (Ljubljana-Šiška), 1980). Sistem plač je slonel na analizi dela, po kateri je kompleksnost dela, ki jo je merila zahtevana stopnja izobrazbe, pomenila glavni faktor vrednosti delovnega mesta (Ivančič, 1999, str. 80). Ker je bila to večinoma edina osnova za delitev plač, je prihajalo do podobnih težav kot v času pravilnikov o plačilnih lestvicah. Z željo, da bi povišali svoje plače, so se delavci nagibali k delovnim mestom z višjimi osnovnimi plačami oziroma k tistim delovnim mestom, za katera so bile potrebne višje izobrazbene kvalifikacije, kot so bile njihove. Ker je tak sistem razporejanja na delovna mesta omogočal takšna kvalifikacijska neskladja, je izobrazba na trgu dela znatno izgubila svojo vrednost. Poleg tega so bili tudi vse bolj pogosti prehodi iz proizvodnih na neproizvodna delovna mesta (prav tam). Postopki urejanja in določanja plač v Jugoslaviji so se močno razlikovali od postopkov v drugih socialističnih državah, vendar se je regulacija še vedno nagibala k izenačevanju razlik v zaslužkih na ravni podjetij ter s tem ohranjala egalitarno načelo (prav tam). Mnogi so bili mnenja, da velik del družbenih in gospodarskih težav lahko reši le povečanje dohodkovne neenakosti, s tem pa možnost vplivanja na lastni dohodek. To naj bi spodbudilo tekmovanje za višjo plačo, hkrati pa sprostito ustvarjalnost ljudi ter povišalo gospodarsko rast.

Slika 3.5: Grafični prikaz odgovorov na vprašanje "Kako po vašem mnenju spodaj navedene razlike razdvajajo ljudi v Sloveniji?" v anketni raziskavi leta 1972

Vir: Toš in drugi (1997, str. 118).

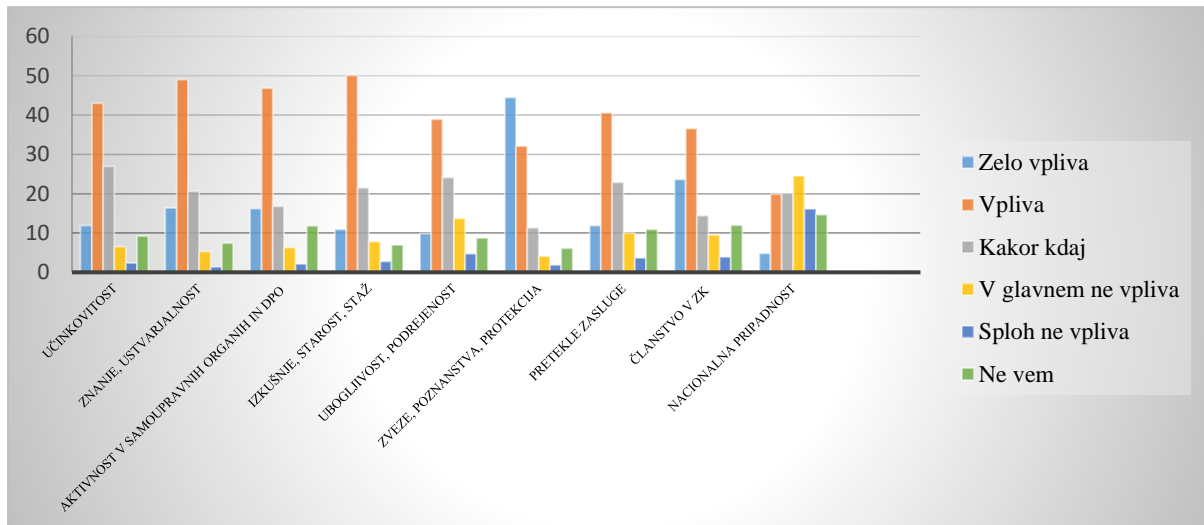
Na sliki 3.4 so prikazani odgovori anketirancev na vprašanje "Kako po vašem mnenju spodaj navedene razlike razdvajajo ljudi v Sloveniji?" leta 1972 v Slovenskem javnem mnenju. Ljudje naj bi se v Sloveniji v času socializma najbolj razdvajali prav v premoženju in v življenjskem standardu ter v plačah. To lahko pojasnimo tako, da so razlike v plačah in premoženju seveda obstajale tudi v času socializma, vendar te razlike niso bile tako ekstremne, kot so v današnjem kapitalističnem sistemu.

3.6 Značilnosti procesa usklajevanja delavcev in delovnih mest

Različni samoupravni in posebni družbeni dogovori, ki so poleg zakonov prav tako regulirali delovanje trga dela, so bili odločeni s strani glavnih akterjev na trgu dela. Njihova primarna naloga je bila urejanje delovnih razmerij na splošno in posebej delitev dohodka in osebnih dohodkov. Poleg tega so skrbeli tudi za razvoj in alokacijo človeških potencialov. Zaposleni so sicer imeli zakonsko pravico odločanja o vseh vprašanjih, ki so se nanašala na delovna razmerja, vendar so bila vsa glavna vprašanja urejena z zakoni (Ivančič, 1999, str. 82). Državna zakonodaja je bila tudi glavni regulator nadzora zaposlenih nad dostopom do delovnih mest (prav tam). V času socializma so bili v Jugoslaviji vsi pogoji dela, pravice in

dolžnosti zaposlenih urejeni z Zakonom o združenem delu in delovno zakonodajo, kateri je od delovnih organizacij terjal pripravo akta o organizaciji in sistemizaciji delovnih mest (prav tam). V tem aktu so bili navedeni vsi pogoji za zasedbo delovnih mest. Poleg tega je akt vseboval tudi predpisane izobrazbene zahteve, ki so bile določene z ravni in nazivom izobrazbe. Zaposleni naj bi torej imeli skoraj popolno kontrolo nad dostopom do delovnih mest, kar pa se je v praksi izkazalo za drugače, saj le - ta niso bila vsem dostopna pod istimi pogoji, kot je bilo navedeno v zakonu. Tisti, ki so iskali zaposlitev, so imeli dostop le do izpraznjenih ali do novo odprtih delovnih mest (prav tam). Informacije o prostih delovnih mestih, vključno s pogoji za njihovo zasedbo, so bile javno objavljene s strani delovnih organizacij, kar je tudi onemogočalo delovanje notranjih trgov dela. Vseeno pa je potrebno poudariti, da je bil ne glede na to še vedno razvit birokratiziran način zaposlovanja in razporejanja na delovna mesta. Tudi ta je bil zakonsko določen in natančneje določen v notranjih aktih delovnih organizacij. Zadnjo besedo pri izbiri kandidatov za delovna mesta so imela posebna samoupravna telesa, kot so: kadrovske komisije ali odbori za delovna razmerja. Te so izvolili zaposleni v delovni organizaciji. Skladnost med zahtevano izobrazbo in dejansko izobrazbo kandidatov je bila glavni selekcijski kriterij, saj je prevladovalo mnenje, da izobrazba označuje tudi produktivnost delavca. Postopki in kriteriji na glavne položaje v delovnih organizacijah so bili zelo drugačni od tistih, ki so bili namenjeni "navadnim" delavcem. Navadno so postopku izbire prisostvovali tudi predstavniki lokalnih upravljalških in političnih elit, kateri so imeli močan vpliv na končno odločitev (prav tam). Ta podatek dodatno kaže na to, da so bila podjetja v času socializma v Jugoslaviji pod močnim državnim in političnim nadzorom.

Slika 3.6: Grafični prikaz odgovorov na vprašanje "Kako po vašem mnenju spodaj navedene razlike razdvajajo ljudi pri nas v Sloveniji?" v anketni raziskavi leta 1980

Vir: Toš in drugi (1997, str. 311).

V anketni raziskavi Slovenskega javnega mnenja so leta 1980 anketirancem zastavili vprašanje "Kako vplivajo pri nas na človekovo napredovanje pri delu naslednje značilnosti?" Rezultati na sliki 3.6 kažejo, da je bilo v času socializma napredovanje delavca odvisno predvsem od zvez in poznanstev ter od aktivnosti v samoupravnih organih in v DPO – ju (Družbeno politična organizacija). Poleg tega je imelo veliko vlogo pri napredovanju delavca tudi članstvo v ZK (Zveza komunistov) ter izkušnje delavca, njegova starost in staž. Najmanjši dejavnik pri napredovanju naj bi po rezultatih sodeč bila nacionalna pripadnost delavca.

4 ZAPOSLOVANJE DANES

4.1 Trg dela v Sloveniji

Od socializma pa do danes so razmere na slovenskem trgu delovne sile postale zelo drugačne. Iz relativne polne zaposlenosti in iz "sistema neposredne varnosti" zaposlitve, ki jo je desetletja zagotavljal socialistični sistem, je Slovenija v zelo kratkem obdobju prešla v sistem tržnega gospodarstva (Dragoš, Hribernik, Ignjatović, Jaklič, Likar, Stanojević in Vehovar, 2010, str. 142). Od osamosvojitve države pa vse do danes je Slovenija sprejela vrsto političnih ukrepov in ekonomsko-socialnih sprememb. Z osamosvojitvijo so se izgubili trgi bivše skupne države, menjava se je preusmerila na zahod, sledilo je ekonomsko prestrukturiranje in privatizacija podjetij, neizbežni pritiski iz mednarodnega okolja ter prilagajanje standardom EU in evropski politiki zaposlovanja, stečaji in množična odpuščanja presežnih delavcev v kriznih obdobjih (prav tam). Poleg tega se je zelo spremenila celotna gospodarska struktura, ki je postala značilna za tržna gospodarstva, od predimenzionirane predelovalne industrije in neučinkovitega kmetijstva k povečevanju storitvenih dejavnosti. Gre za postopno prestrukturiranje v zahtevnejše proizvodnje, ki zahtevajo višjo stopnjo znanja in kvalifikacij (Ivančič, 2010, str. 64). Spremenila se je tudi demografija gospodarskih organizacij, saj so postopoma začela prevladovati mala in srednje velika podjetja. Številne spremembe na trgu dela so pripeljale do večje segmentacije dela ter do večjih razlik v socialni varnosti zaposlenih in brezposelnih (Dragoš, Hribernik, Ignjatović, Jaklič, Likar, Stanojević in Vehovar, 2010, str. 142). Stanje, ki trenutno vlada na trgu dela, povzroča trenja med delavci, delodajalci ter vlado in bistveno prosi po reformah v smeri višje stopnje fleksibilnosti na slovenskem trgu dela (Domadenik in drugi, 2013, str. 1). Med brezposelnimi so predvsem problematične tri skupine težje zaposljivih oseb, to so: starejši od 50 let, mladi ter prvi iskalci zaposlitve. Konkurenčnost in zahteve na današnjem trgu delovne sile v Sloveniji postajajo vse višje, prav zato pa so tudi potrebe po prilagodljivosti zaposlenih in podjetij vse močnejše.

4.2 Fleksibilizacija trga dela

Sistem zaposlovanja je navkljub njegovim skupnim elementom, ki predstavljajo železni okvir sistema (delovna pogodba, delovno mesto, delovni čas), edinstven in značilen za vsako državo blaginje in se neprestano spreminja (Ignjatović, 2002, str. 45). Na slovenskem trgu delovne

sile je moč zaznati naraščanje deleža fleksibilne delovne sile, na to pa sta vplivala dva glavna dejavnika, in sicer razmere v svetovnem gospodarstvu ter strukturne spremembe v slovenskem gospodarstvu (prav tam). Zaradi strukturnih sprememb ekonomske aktivnosti (predvsem prenos težišča k storitvenim dejavnostim) prihaja do redistribucije zaposlovalnih priložnosti za posamezne skupine na trgu delovne sile (prav tam, str. 46). Fleksibilizacija pomeni spreminjanje osnovnih pojmov, ki obvladujejo trg delovne sile in sfero zaposlovanja (zakonov in sporazumov, ki določajo standarde na trgu delovne sile in sodijo v delovno pogodbo) ter mnoga področja samega trga delovne sile (osnovnih pogojev in značilnosti delovnega mesta oziroma organizacije podjetja v celoti, plač, prostorske in poklicne mobilnosti delovne sile ter oblik in dolžine trajanja zaposlitve oziroma delovnega procesa) (prav tam). Fleksibilizacija pomeni povečanje raznolikosti zaposlitvenih možnosti, oblik zaposlitve in zaposlitvenih izkušenj posameznika (prav tam). Fleksibilizacijo je zaznati pri distribuciji delovnega časa (skrajšanje delovnega urnika), sklenitvi pogodb o zaposlovanju (delo s skrajšanim delovnim časom, za določen čas itd.), delovni zakonodaji (manjša togost), delovnih mezd (večje nihanje minimalnih delovnih mezd) itd. (prav tam). Fleksibilizacija zaposlovanja je pomembna zlasti zaradi velikega pomanjkanja delovnih mest za iskalce prve zaposlitve, za zaposlene, ki bi radi spremenili svojo zaposlitev, za brezposelne in za tiste, ki prihajajo iz neaktivnosti. Med glavne spremembe, povezane s fleksibilizacijo trga delovne sile, štejemo:

1. S fleksibilizacijo je povezana manjša varnost.
2. Časovna omejenost zaposlitve in v glavnem nižje osnove plačila za delo vodijo k nižjim plačam (prav tam). Zasluzek je vedno bolj neenakomerno razporejen med jedrom za nedoločen čas zaposlenih delavcev, ki so nepogrešljivi za določeno podjetje, na eni strani in fleksibilno delovno silo na drugi strani. To vodi do tega, da jedro dela zmeraj bolj intenzivno in tako posledično več zasluži. Fleksibilna delovna sila pa dela bistveno manj in tako tudi manj zasluži. Vse to vodi k vse bolj dualizirani socialni strukturi, saj na račun sredine naraščata obe ekstremni skupini (prav tam).
3. Fleksibilna delovna sila ima razmeroma nižjo izobrazbo.
4. Pri vseh podskupinah fleksibilne delovne sile je opaziti prisoten tipičen delež neprostopljivosti fleksibilnosti (prav tam, str. 47).
5. Zaradi časovne omejenosti in prostorske razpršenosti zaposlitve se pri fleksibilni delovni sili opazno rahljajo vezi s podjetjem, to pa vodi tudi k vse manjši lojalnosti podjetju.

6. Časovna omejenost in prostorska razpršenost zaposlitve vplivata tudi na manjšo sindikalno povezanost skupin fleksibilno zaposlenih, kar ustvarja manjšo pogajalsko moč teh skupin.

7. Spolna dihotomiranost fleksibilne delovne sile – predvsem pri zaposlovanju s skrajšanim delovnim časom, kjer prevladujejo ženske.

4.3 Prožnost trga dela v Sloveniji

Povečanje prožnosti trga dela je postal globalni trend, ki je zajel tudi Slovenijo. V zadnjem desetletju in pol se je tako slovenski trg dela transformiral iz dokaj togega v bolj prožen trg delovne sile. V primerjavi z najbolj prožnimi trgi v Evropi slovenski trg dela še vedno zaostaja, vendar je potrebno poudariti, da so deleži nekaterih oblik prožnega zaposlovanja (delo za določen čas) že presegli povprečje EU, deleži nekaterih skupin (mladi zaposleni za določen čas med vsemi zaposlenimi mladimi) pa so med najvišjimi v EU (Kanjuo Mrčela in Ignjatović, 2015, str. 361).

4.3.1 Zaposlovanje za določen čas

Delež zaposlitev za določen čas je rasel predvsem v devetdesetih letih 20. stoletja, ko se je v dokaj kratkem obdobju več kot podvojil (prav tam, str. 364). Kasneje se je trend rasti razmeroma umiril (10,5 % v letu 2001 in 11,7 % v letu 2014), vendar se je rast nadaljevala in to zlasti zaradi nastanka novih delovnih mest, med katerimi prevladujejo prav delovna mesta, kjer je možna zaposlitev za določen čas (prav tam). Spremembe delovnopravne zakonodaje (Zakon o delovnih razmerjih) so leta 2013 zaposlovanje za določen čas do neke mere omejile. Rezultat tega je bil v manjšem znižanju deleža tako zaposlenih v novih zaposlitvah ter v nižjem deležu tako zaposlenih sploh (prav tam). Na povpraševanje zaposlitve za določen čas odgovarja v največji meri mlajša delovna sila (stari med 15 in 24 leti). Razlog za to je, da ta delovna sila, nima veliko delovnih ter osebnih izkušenj z zaposlitvijo za nedoločen čas s polnim delovnim časom in je zaradi tega prožnejša glede sprejemanja zaposlitve za določen čas. Poleg tega pa so mladi tista delovna sila, ki na začetku poti zaposlovanja nima veliko možnosti in alternativ, kar vodi k takšni izbiri delovnega razmerja (prav tam).

4.3.2 Delo s skrajšanim delovnim časom

Rast deleža dela s skrajšanim delovnim časom je v Sloveniji rasla predvsem od začetka 21. stoletja naprej. Na rast deleža zaposlenih s skrajšanim delovnim časom so imeli velik vpliv, posebej po letu 2008, nekateri sprejeti zakoni, s katerimi so do določene mere začasno omejili posledice gospodarske krize (prav tam, str. 365). Ne glede na te zakone in nekatere ukrepe aktivne politike zaposlovanja v Sloveniji pa intenzivno spodbujanje takšne oblike zaposlitve ni bilo posebno dogovorjeno ali celo zaželeno (prav tam). V Sloveniji torej ni šlo za proaktivno strategijo povečanja prožnosti trga delovne sile, temveč bolj za defenzivno strategijo sprotnega prilagajanja trga dela na izzive iz okolja (prav tam).

4.3.3 Samozaposleni

Delež samozaposlenih je bil v Sloveniji v zadnjih dvajsetih letih (ob manjših nihanjih) na relativno visoki ravni (14,1 % v letu 1991, 11,1 % v letu 2001 in 13,3 % v letu 2014) (Kanjuo Mrčela in Ignjatović, 2015, str. 367). Samozaposlovanje je izhod iz stanja brezposelnosti in je kot oblika ustvarjanja prostih delovnih mest spodbujeno tudi z ukrepi aktivne politike zaposlovanja, še posebej v obdobju ekonomske krize po letih 1991 in 2008 (prav tam). Težave spodbujanja samozaposlovanja se kažejo zlasti v temu, da se s to obliko zaposlovanja povečuje delež oseb, ki so same odgovorne za svojo socialno varnost. Glede na veliko stopnjo umrljivosti malih podjetij to pomeni tudi večje tveganje, da samozaposleni postanejo ponovno brezposelni (prav tam, str. 368).

4.3.4 Agencijski delavci

Zagotavljanje delavcev drugim delodajalcem postaja vedno bolj pomemben del slovenskega trga delovne sile. V Sloveniji je v začetku leta 2015 že več kot 90 podjetij (leta 2009 le 41 podjetij) pridobilo koncesijo za opravljanje te vrste dejavnosti, ki omogoča delodajalcem zniževanje stroškov dela in najemanje delavcev le za čas, ko jih nujno rabijo (prav tam). Agencijski delavci naj bi imeli enake pravice kot zaposleni pri delodajalcih, vendar v praksi prihaja do kršitev njihovih pravic. Pod to spadajo nižje plačilo za enako delo kot zaposleni pri delodajalcu, izostanek različnih ugodnosti, ki jih prejemajo zaposleni, krajši dopusti in drugačno obravnavanje bolniških staležev (prav tam). Vse naštetu vpliva na njihov položaj

na trgu delovne sile ter zaposlenim povečuje tveganje za zmanjševanje njihove socialne varnosti (prav tam, str. 368).

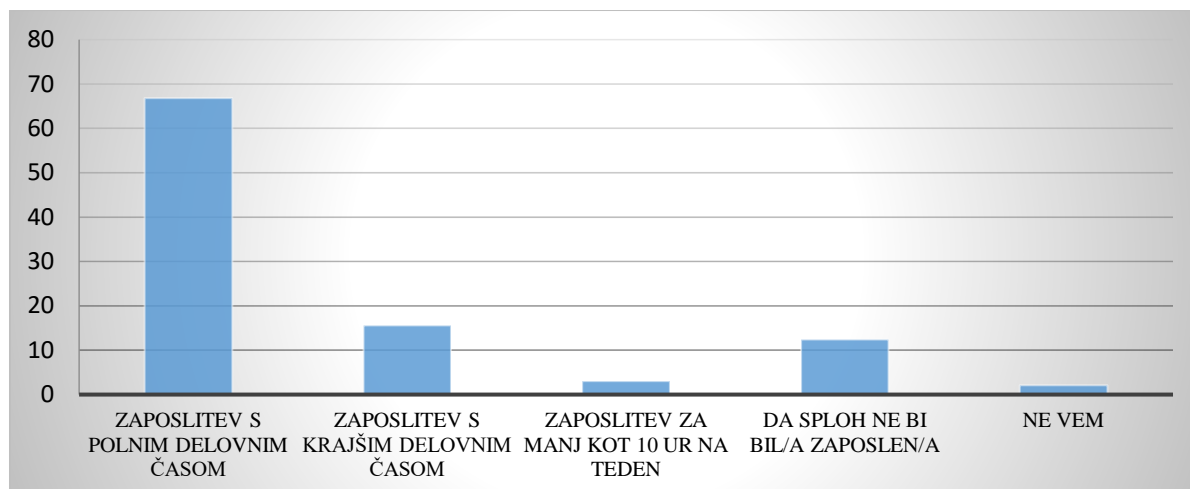
4.3.5 Druge oblike dela

Poleg že navedenih oblik prožnega zaposlovanja je na slovenskem trgu dela od začetka novega stoletja opaziti tudi rast deleža "drugih oblik dela":

- dela, ki so namenjena določenemu segmentu iskalcev zaposlitev (študentsko delo za dijake in študente);
- dela, ki zaradi specifičnosti pogodb in razmerja med izvajalcem in stranko ne spadajo pod delavnopravno zakonodajo (pogodbe o delu: avtorske in podjetne pogodbe);
- dela, ko gre za neposredno plačilo (na roke);
- dela za osebe, ki so vključene v javna dela oziroma v programe vajeništva in prakse.

Študentsko delo med vsemi naštetimi predstavlja največji del v deležu drugih oblik dela in je v prvem desetletju 21. stoletja postalo relativno pomemben segment slovenskega trga delovne sile (prav tam).

Slika 4.1: Grafični prikaz odgovorov na vprašanje "Če bi se lahko sami odločali o vaši sedanjí delovni aktivnosti, kaj od navedenega bi najraje izbrali?" v anketni raziskavi leta 2015

Vir: Toš (2016, str. 396).

V anketni raziskavi Slovenskega javnega mnenja so leta 2015 anketirancem zastavili vprašanje "Če bi se lahko sami odločali o vaši sedanjí delovni aktivnosti, kaj od navedenega bi najraje izbrali?" Po rezultatih sodeč na sliki 4.1 bi Slovenci v veliki večini (66,8 %) izbrali zaposlitev s polnim delovnim časom.

Slovenija spada med tiste države s tradicionalno strukturo delovne sile, katero je skoraj nemogoče hitro spremeniti. Težko je kar naenkrat spremeniti tudi miselnost tako delodajalcev kot tudi delojemalcev. Pri obojih je še vedno zaznati kulturne vzorce iz časa socializma, v katerem je prevladovala zaposlitev za nedoločen čas s polnim delovnim časom.

4.4 Delovna mesta – spreminjanje zahtevnosti in varnosti

Današnji trg delovne sile je vedno bolj negotov. Spremembe, ki jih tak trg tvori, pa so hitre in nepredvidljive. Ker je postalo prilagajanje novim zahtevam vedno hitrejše, je prihodnost zaposlitve za delavce vse težje predvidljiva. Zagotavljanje varnosti zaposlitve je postalo zahtevnejše kot kdaj koli doslej, to pa je težava, s katero se na današnjem trgu dela spoprijemajo tako delodajalci kot tudi delojemalci (Mihalič, 2008, str. 74). Živimo v času, kjer so spremembe sicer nujne, pogoste in hitre, vendar je prav to eden izmed najbolj pogostih

vzrokov za nezadovoljstvo na delovnem mestu (prav tam, str. 76). Številne spremembe, ki jih je sprožilo prilagajanje podjetij novim razmeram v globalnem gospodarstvu in na globalnem trgu delovne sile, so povzročile med drugim tudi zmanjšanje varnosti delovnih mest. To se kaže v številnih dimenzijah, med katerimi so najpomembnejše: hitrejše spreminjanje števila delovnih mest v gospodarstvu, s tem povezano skrajševanje trajanja oziroma pojavljanja določenega delovnega mesta ter spreminjanje zahtevnosti posameznih delovnih mest, »umiranje« in nastajanje novih poklicev. V primeru prehoda razvitih družb v postmoderno obdobje gre za vse hitrejši propad starih in nastanek novih delovnih mest v procesih strukturnega prilagajanja in uvajanja novih tehnologij (Ignjatović, 2002, str. 121). Delavci, posebej starejši, ki so izgubili delo, imajo namreč velike težave pri ponovnem vstopu na trg delovne sile, saj so zaradi zastarelosti svojih znanj ter temeljito drugačnih znanj, ki jih zahtevajo nova delovna mesta, težko zaposljivi. Spreminjanje zahtev delovnih mest in prestrukturiranje gospodarstva ustvarjajo okolje, v katerem stare strokovne sposobnosti, ki so bolj ali manj ponujale statično varnost delavcem, vse bolj ostajajo na obrobju in ne zagotavljajo več varne in dolgotrajne zaposlitve. Namesto tega so vedno bolj v ospredju strokovne sposobnosti, ki omogočajo fleksibilnost in prilagodljivost delavcev trenutnim potrebam na delovnem mestu in v delovni organizaciji na sploh (prav tam, str. 122). Skupaj z značilnostmi posameznih delovnih mest se spreminjajo tudi temeljne značilnosti (starih) poklicev. Določena opravila posameznih delovnih mest se prenašajo in združujejo v nova delovna mesta, ki so po eni strani zahtevnejša, po drugi strani pa popolnoma nezahtevna. Nekateri poklici tudi izginjajo, na njihovo mesto pa z novimi zahtevami po drugačnih delovnih mestih prihajajo drugi. Nastanek teh novih poklicev ob spreminjanju značilnosti starih poklicev povzroča nove težave, povezane med drugim z nenehno potrebo po revidiranju klasifikacije poklicev oziroma revidiranju in konstantnem preverjanju kriterijev, po katerih se klasifikacija opravlja (prav tam).

Ko govorimo o zahtevnosti, je treba razlikovati med dvema pomembnima komponentama:

1. Pojav vse hitreje spreminjajočih se delovnih mest, katerih zahtevnost se z uvajanjem novih tehnologij, novih organizacijskih in proizvodnih prijemov spreminja. (Gre v smeri organizacijske fleksibilnosti – sposobnosti usmerjati delavce iz enega posla v drugega ali povečati število in raznovrstnost nalog brez večjega tveganja, da bodo

nastali problemi pri sprejemanju teh nalog s strani delavcev ali pri ločevanju posameznih del oziroma delovnih mest.)

2. Funkcionalna fleksibilnost na strani delavcev, ki so nosilci določenih strokovnih sposobnosti oziroma kvalifikacij, s katerimi so bolj ali manj usposobljeni za uspešno delo na določenih delovnih mestih. (Vse bolj so potrebni delavci, ki so sposobni opravljati večje število, bolj raznovrstnih nalog, ki jih od njih zahteva organizacijska fleksibilnost.) (prav tam).

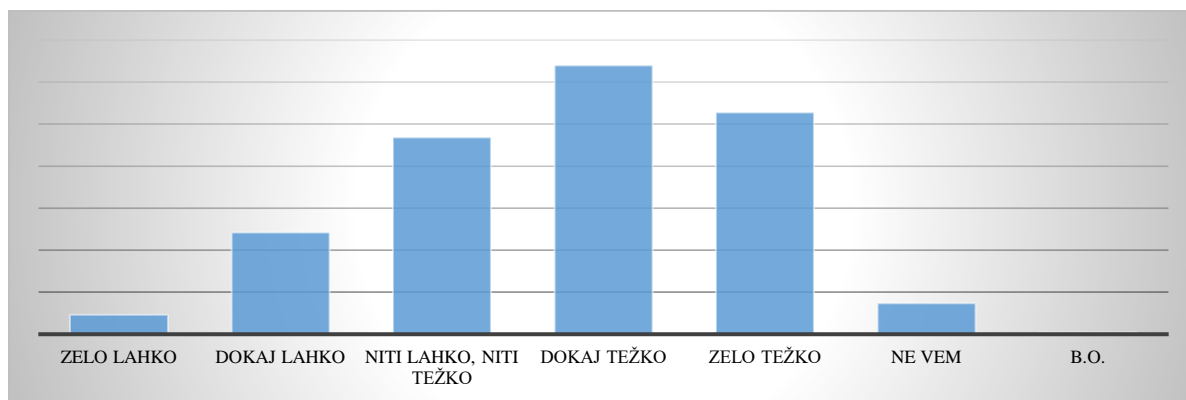
Poleg fizične in umske zahtevnosti nalog, ki se v različnih oblikah in količinah pojavljajo kot del vsakega delovnega mesta – zaposlitve, vedno pomembnejše mesto na trgu delovne sile in vedno večjo pozornost raziskovalcev trga delovne sile dobiva emotivna zahtevnost dela, "pri kateri je eksplicitna zahteva delovnega mesta kazati določen niz čustev" z namenom "povzročiti določene občutke in odgovore med tistimi, ki jim je storitev namenjena" (prav tam, str. 128). Postmoderna družba in njen fleksibilni trg delovne sile poleg formalne izobrazbe vse bolj postavljata v ospredje večšine, potrebne za interakcijo z drugimi ljudmi (prav tam, str. 128).

4.5 Socialna varnost delavcev

Za zagotavljanje splošne blaginje in (socialne) varnosti državljanov je potrebno učinkovito delovanje trga delovne sile, sistemov socialne varnosti in tudi njuna medsebojna povezanost (Kopač, 2004, str. 139). Slovenski trg dela ima v tem okviru dve glavni pomanjkljivosti, in sicer: veliko neskladje med ponudbo in povpraševanjem, predvsem glede razpoložljive in zahtevane stopnje in vrste usposobljenosti, ter premajhno stopnjo prožnosti trga dela (prav tam). Prva vpliva predvsem na povečevanje dolgotrajne brezposelnosti in naraščanje verjetnosti socialne izključenosti med posameznimi skupinami brezposelnih oseb, predvsem starejših in tistih z nižjo stopnjo izobrazbe (prav tam). Druga pomanjkljivost, nizka prožnost trga delovne sile, pa vpliva predvsem na nizko stopnjo ustvarjanja novih delovnih mest, ki posledično prispeva tudi k razmeroma visoki stopnji mladinske brezposelnosti (prav tam, str. 140). V času socializma je bila glavna oblika zaposlenost za nedoločen čas s polnim delovnim časom. Pričakovanja delavcev in tudi mehanizmi države blaginje so še vedno v večini

povezani s tem tipom zaposlitve. Rezultat tega pa je togost trga dela v Sloveniji. V današnjem času globalizacije pa to pomeni veliko oviro za dinamičnejši razvoj trga dela (prav tam).

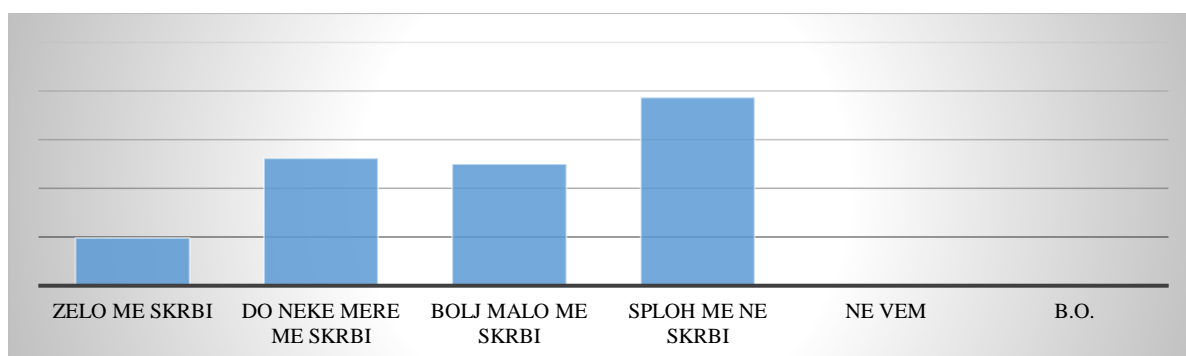
Slika 4.2: Grafični prikaz odgovorov na vprašanje "Kako težko oz. lahko bi vam bilo najti novo delo, zaposlitev, ki bi bila vsaj tako dobra kot sedanja?" v anketni raziskavi leta 2015

Vir: Toš (2016, str. 400).

Rezultati javnega mnenja potrjujejo večinsko mnenje anketirancev, da bi v primeru izgube zaposlitve težko našli novo zaposlitev, ki bi bila tako dobra, kot je sedanja. Na sliki 4.2 jih je kar 32 % odgovorilo, da bi bilo to dokaj težko, 26,4 % pa, da bi bilo novo zaposlitev zelo težko najti.

Slika 4.3: Grafični prikaz odgovorov na vprašanje "Koliko, če sploh, vas skrbi, da bi izgubili zaposlitev?" v anketni raziskavi leta 2015

Vir: Toš (2016, str. 400).

Zanimivi so rezultati na sliki 4.3 z anketnim vprašanjem "Koliko, če sploh, vas skrbi, da bi izgubili zaposlitev?", saj je le 9,8 % anketiranih odgovorilo, da jih zelo skrbi. Kar 38,7 % anketiranih je odgovorilo, da jih sploh ne skrbi, da bi izgubili zaposlitev. To pojasnimo tako, da se je leta 2015 negativna gospodarska situacija v Sloveniji že malo umirila, brezposelnost pa se je v primerjavi s prejšnjimi leti zmanjšala.

4.6 Pomen dela in naklonjenost delu v Sloveniji

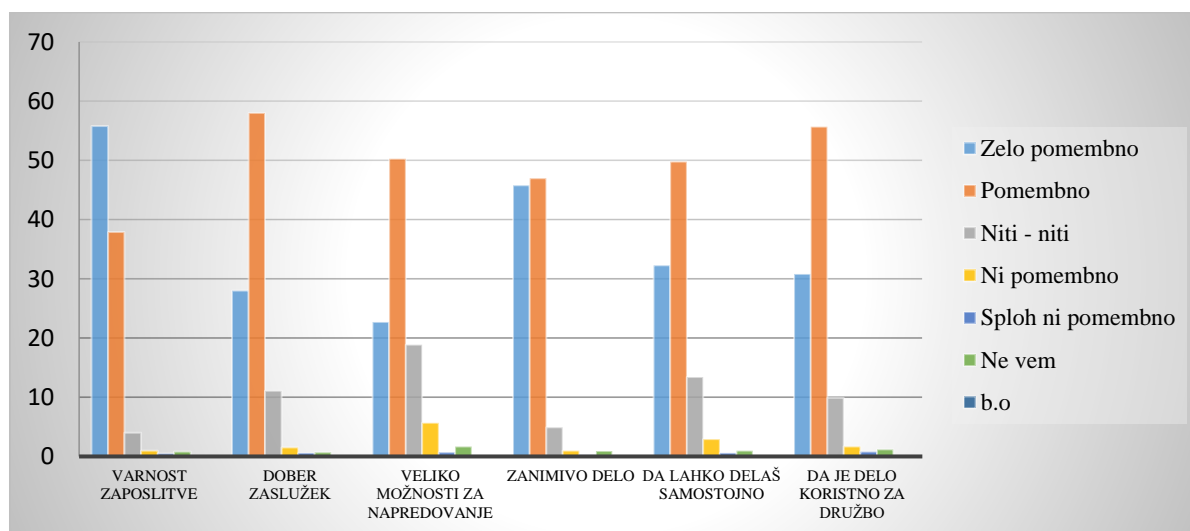
Sistem zaposlovanja je navkljub njegovim skupnim elementom, ki predstavljajo železni okvir. Slovenci delu v kapitalističnem sistemu še vedno pripisujejo izjemen pomen. Največja razlika med socialističnim in kapitalističnim sistemom je, da danes v Sloveniji delo večini ljudi ne pomeni zgolj plačane zaposlitve, temveč je ena izmed glavnih vrednot, ki pripomore k osebnemu zadovoljstvu in izpolnitvi potencialov. Izguba zaposlitve oziroma brezposelnost se kaže tako na osebni kot tudi na družbeni ravni. Na osebni ravni za posameznika pomeni velik stres, na družbeni ravni pa se velika stopnja brezposelnosti kaže kot izpodrivanje velikega dela človeškega potenciala iz ustvarjanja ter razvoja. Večanje stopnje zaposlenosti torej ni le stvar, s katero se ukvarja aktivna politika zaposlovanja, temveč je tudi eden izmed glavnih pogojev za boljšo kvaliteto življenja ljudi. V Sloveniji prevladuje "moralna" naklonjenost delu in ne "estetska". To pomeni, da v Sloveniji še vedno prevladuje moderni in ne postmoderni odnos do dela. Slovenci:

- redkeje izpostavljajo plačo kot pomembno komponento dela,
- uvrščajo na prvo mesto zanimivo delo,
- možnost napredovanja pri delu in spoštovanje do dela sta uvrščena zelo visoko,
- manjši pomen pripisujejo drugim materialnim vidikom dela, kot je zgodnji začetek dela in že omenjena plača (Rus in Toš, 2005, str. 35).

Slovenijo pogosto primerjajo z nekdanjimi komunističnimi državami, vendar je potrebno poudariti, da je vrednotenje dela pri Slovencih precej drugačno. Slovenci so mnjenja, da ima delo zelo pomembno vlogo pri osebnem razvoju. Močno tudi poudarjajo napredovanje pri delu in možnost pobude pri delu (prav tam, str. 36). Druge materialne vidike dela, kot so: pritiski na delovnem mestu, zgodnji začetek dela, veliko dopusta in zanesljivost zaposlitve

pogosteje poudarjajo manj izobraženi, nižje kvalificirani in statusno nižje uvrščeni sloji slovenskih respondentov (prav tam, str. 37). Vrednotenje dela kot družbotvorne dejavnosti se bolj ohranja pri nižjih slojih kot pri višjih, saj višji sloji vse bolj poudarjajo individualistično vrednotenje dela. Delo dojemajo kot dejavnost, ki omogoča osebni razvoj (prav tam, str. 38). Družbotvorno poslanstvo dela torej izgublja na pomenu. S tem se je že skoraj povsem tudi razvrednotilo geslo "delu čast in oblast". Vrednotenje dela postaja v kapitalističnem sistemu vse bolj utilitarno, kar pomeni, da se delo ceni toliko, kolikor prispeva k osebnemu razvoju in delovni avtonomiji (prav tam, str. 39).

Slika 4.4: Grafični prikaz odgovorov na vprašanje "Kako pomembna je za vas vsaka od naslednjih stvari, ko pomislite na službo oziroma zaposlitev?" v anketni raziskavi leta 2015

Vir: Toš (2016, str. 393).

V anketni raziskavi Slovenskega javnega mnenja so leta 2015 preverjali kaj je Slovencem najbolj pomembno pri njihovi zaposlitvi. Rezultati na sliki 4.4 kažejo, da sta Slovencem pri delu res najbolj pomembni varnost zaposlitve in pa zanimivo delo. Šele nato sledi dober zaslužek in ostali odgovori.

V današnji kapitalistični kulturi se v Sloveniji na področju trga dela uveljavlja predvsem individualizem, ampak ne več tako agresiven in egoističen kot nekoč, temveč razumevajoč do družbenega in naravnega okolja. Pri delu se ne namenja več toliko pozornosti storilnosti,

temveč sta kot že omenjeno bolj izpostavljena smisel in samoizpolnitev pri delu, ki posamezniku omogočata kakovost delovnega življenja (prav tam, str. 36). V osrednje mesto se postavlja subjektivno blaginjo, individualizem in tekmovalnost pri delu sta postala sprejemljiva načina, kako najbolje poskrbeti zase. Negotovost in vse večja tveganja pri zaposlovanju sta še dodatno povečala tudi stresnost usklajevanja in prilagajanja zaposlitve ter družinskih obveznosti. V kapitalističnem sistemu se torej na področju zaposlovanja poudarjajo predvsem vrednote samopotrjevanja in samouresničevanja, individualizma ter zanašanja nase in na svoje sposobnosti pri delu (Kos, 1996, str. 211). Veliko vlogo imata znanje in kakovost spričevala o znanju, saj sta to ena izmed glavnih meril za sprejem na delo (prav tam). Dodatno izobraževanje je v kapitalističnem sistemu postalo potreba vsakega zaposlenega, vendar ne zaradi kolektivne potrebe, temveč zaradi individualne koristi (prav tam). Izpopolnjevanje in dodatno znanje zaposlenemu namreč doda prednost pred ostalimi, ki prav tako sodelujejo in tekmujejo na trgu dela.

4.7 Odnos do dela in boj za delovna mesta

Ob hitrih spremembah, ki jih prinaša globalizacija in vse z njo povezano, je skoraj nemogoče napovedati gospodarsko rast in pravne vidike zaposlovanja v prihodnosti. Brez dvoma pa moramo ob tako spreminjajočih se razmerah v zahtevah globalizacije zaposlenim zagotoviti določeno stopnjo varnosti, podjetjem pa neko stopnjo fleksibilnosti (Drobnič, 2009, str. 285). Opazimo, da so Slovenci ob osamosvojitvi države želeli nov sistem, ki bo utemeljen na solidarnosti. S časom pa so ljudje opazili, da tudi nov sistem ni prinesel zelenih in potrebnih sprememb, zato je s časom odnos do kapitalizma postajal vedno bolj negativen. Glavni problem kapitalističnega sistema ostaja v temu, da je potreba po delavcih vse manjša, svetovna populacija se povečuje, proizvodnja se še vedno seli na vzhod, evropska demografija pa je v hudi krizi (prav tam, str. 286). Glede na to, da so bile spremembe, ki jih je prinesla globalna tržna ekonomija, skorajda pričakovane, bi se moral predvsem spremeniti odnos zaposlenih do dela. Delo bi namreč moralo spet postati vrednota, kar že dolgo ni več. To pa je v današnjih časih zelo težko, saj so že načini za vstop na trg dela postali zelo drugačni. Da posameznik dobi delo, ga mora pogosto skoraj izsiliti. Velikokrat se delovno mesto dobi le preko določenih vez, marsikateri delodajalec pa tudi od posameznika že vnaprej želi podpis izjave o prenehanju delovnega razmerja, ki ga lahko unovči kadar to želi (prav tam). Gospodarska kriza, ki v Sloveniji še vedno traja, je mogoče zadnji alarm, da se naša družba končno zave pomena

medsebojnih odnosov, podpore, pomoči in medsebojnega povezovanja z dolgoročno usmerjenimi načrti in cilji (prav tam). Ti cilji morajo biti povezani predvsem z ljudmi, zaposlenimi, saj so le-ti glavni del trga dela. Kapitalizem je naši družbi prinesel pomanjkanje solidarnosti in čuta za skupnost, enotnost. Tisto, kar je socializem zagotovo imel. V takem sistemu je na trgu dela posameznik pogosto prepuščen sam sebi ter svojim zmogljivostim, s katerimi si nato ustvari, kar je zmožen. Vsak posameznik je del družbe, zato je prav družba in v njenem imenu država tista, ki mora poiskati načine, da je vsak posameznik na sebi ustrezen način lahko vključen na trg dela in da lahko dosega rezultate (prav tam str. 287). Za posameznika izguba dela namreč pomeni travmatičen dogodek, saj delo človeku ne predstavlja le sredstva za preživetje, temveč je del njegove identitete (Zaletel, 2006, str. 51). Posameznik se ne sme počutiti, kot da je na tej poti sam ter da je v primeru brezposelnosti brez prihodnosti in da nima nobenega drugega izhoda.

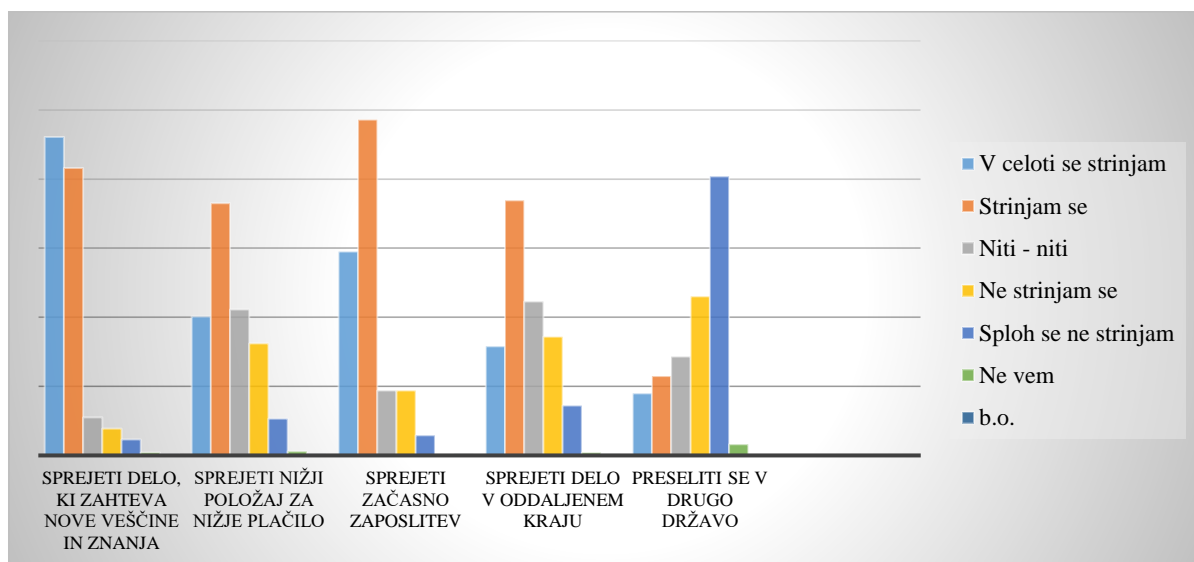
4.8 Vizija razvoja trga dela in zaposlovanje v prihodnosti

Po poslabšanju razmer v gospodarski krizi, Slovenija zadnja leta napreduje na področju gospodarskega razvoja in blaginje prebivalstva (Umar Imad, 2017). Od leta 2014 naprej se je gospodarska slika popravila in tako se je obnovilo tudi dohitevanje gospodarsko razvitejših držav (prav tam). Trg dela v prihodnosti pa še vedno ni ena od glavnih tem, s katerimi bi se država ubadala. Pričakovanja delavcev od strani sindikalnih vodij so predvsem v temu, da se borijo za njihov boljši danes, ne pa tudi za boljši jutri. Podobno stanje je vidno tudi pri delodajalcih, saj so velika rastoča podjetja z dolgoročnimi cilji in vizijo v manjšini. Prevladujejo predvsem podjetja, ki se prebijajo iz leta v leto in rešujejo zgolj tekoče težave ter izzive. Takšna podjetja se ne ukvarjajo prav dosti s prihodnostjo, saj menijo, da živimo v okolju, ki je nepredvidljivo in na katerega ne moremo prav dosti vplivati (Drobnič, 2009, str. 274). Zdi se, da bo prihodnost še bolj zaznamovana s spremembami ter z nujo prilaganja spremenjenim razmeram v gospodarstvu in pri posamezniku, sodelujočem na trgu dela (prav tam).

Individualnost je postala eden izmed temeljev razvitih družb, hkrati pa nima prihodnosti, saj je na trgu delovne sile vse bolj pomembno timsko delo in družbeno odgovoren razvoj (prav tam, str. 328). Potrebno je pospešiti procese, ki omogočajo hitro plasiranje kadrov na trg dela,

ko se za to pojavi potreba. V primeru povečanih potreb na trgu se moramo biti kot država sposobni odzvati in zagotoviti brezposelnim osebam, da bodo trgu na voljo, po potrebi prekvalificirani in usposobljeni (prav tam). Posameznik v Sloveniji mora v današnjem času na trg dela vstopiti z znanjem, usposobljenostjo, spretnostmi, izkušnjami ter voljo do dela in do povezovanja. Marsikomu pa še vedno primanjkuje pomemben občutek o vpetosti v globalni svet, predvsem pa zmožnost za strateško povezovanje (prav tam). Na trgu dela namreč zmagujejo iskalci dela, ki znajo pravilno brati zaposlitvene oglase, znajo izkoristiti svojo socialno mrežo in se ne bojijo neposredno kontaktirati delodajalce, ki nimajo razpisanih del (Zaletel, 2006, str. 15).

Slika 4.5: Grafični prikaz odgovorov na vprašanje "Da bi se izognil/-a nezaposlenosti, bi bil/-a pripravljen/-a" v anketni raziskavi leta 2015

Vir: Toš (2016, str. 401).

Leta 2015 so v Slovenskem javnem mnenju anketirancem zastavili vprašanje "Da bi se izognil/-a nezaposlenosti bi bil/-a pripravljen/-a". Iz rezultatov javnega mnenja na sliki 4.5 je razvidno, da bi bili Slovenci v veliki večini pripravljeni sprejeti delo, ki zahteva nove veščine, in se naučiti novih znanj. Kar velik odstotek se strinja tudi s tem, da bi sprejel začasno zaposlitev in pa nižji položaj za nižje plačilo. Po rezultatih je razvidno, da so se Slovenci najmanj pripravljeni preseliti v drug oddaljen kraj, še manj pa v drugo državo, da bi se izognili brezposelnosti.

Iskalci zaposlitve v povprečju še vedno ne razumejo, da je v globalnem gospodarstvu potrebna posameznikova izobrazba, usposobljenost in predvsem fleksibilnost, če hoče tekmovati na trgu dela. Veliko ljudi je še vedno mnenja, da je država tista, ki jim mora zagotoviti službo in plačo po načelu uravnilovke - torej neodvisno od njihovega lastnega vložka (Drobnič, 2009, str. 329). Koncept doživljenjske zaposlitve v današnjem času ne pride več v poštev. Tako iskalci dela kot tudi že uspešno zaposleni morajo ves čas spremljati zaposlitvene trende in se po potrebi izpopolniti v znanjih, ki jih trg dela trenutno potrebuje (Zaletel, 2006, str. 16). Tudi na ravni države je vidno pomanjkanje občutka za postavljanje razvojnih ciljev in uresničevanja le-teh. Rezultat tega je trg dela brez vizije, kateri nima trdih temeljev in na katerem prevladujejo trenutni impulzi. Globalna gospodarska kriza je stare probleme na trgu dela obdržala. Ob tem pa so se pojavili še novi, ki so še dodatno zaostri dogajanje na trgu delovne sile. Na slovenskem trgu dela je potrebno povečati fleksibilnost, spodbuditi zaposlovanje ter zvišati stopnjo delovno - aktivnega prebivalstva. Mlade je potrebno takoj vključiti v zaposlitev. Prav tako pa je nujno tudi motivirati starejše, da dalj časa ostanejo delovno aktivni. Poskrbeti je potrebno za vez med starejšo, še delovno aktivno populacijo, z mladimi in tako omogočiti prenos znanja in izkušenj v obeh smereh (Drobnič, 2009, str. 329). Vizija razvoja trga dela v Sloveniji je v zagotovitvi dolgoročnega delovanja pokojninske blagajne, v izpolnitvi ideje prožne varnosti ter v družbeno sprejemljivi delavnopravni zakonodaji, ki bo vsem zaposlenim zagotovila visoko socialno varnost (prav tam, str. 331). V državi bi bilo potrebno zmanjšati davke na plače in nameniti večjo skrb olajšavam za investicije v kadre in inovacije na trgu dela. Zagotoviti bi morali učinkovite ukrepe na trgu dela in poskrbeti, da se učinkovitost in uspešnost programov za brezposelne in zaposlene letno pregleduje in ocenjuje, saj je le tako viden napredek na tem območju (prav tam). Večji poudarek pa bi morali v Sloveniji nameniti predvsem izvajanju sistema vseživljenjskega učenja na vseh ravneh z upoštevanjem aktivnosti medgeneracijskega sožitja na delovnih mestih (prav tam).

5 EMPIRIČNI DEL

5.1 Raziskovalna metoda

V raziskavi sem uporabila nestandardizirano obliko intervjuja, in sicer polstrukturirani intervju. Ta vrsta intervjuja je manj formalna in ima precej prožnejši pogovorni in poizvedovalni položaj kot standardiziran intervju. Polstrukturirani intervju sem uporabila, ker je dobra metoda pri pridobivanju poglobljenega pogleda v določen del raziskovalne teme. S polstrukturiranim intervjujem sem pridobila tudi podrobnejše ter bolj izčrpne podatke in odnos intervjuvancev do obravnavane teme diplomske naloge. Polstrukturirani intervju poteka tako, da si raziskovalec na začetku pripravi osnovni načrt tem in vprašanj, povezanih z nalogo in jih namerava podati intervjuvancem. Število in potek zastavljenih vprašanj se nato od intervjuvanca do intervjuvanca spreminja glede na celoten potek intervjuja. Med intervjujem se nato glede na pogovor z intervjuvancem vprašanja dodaja, spušča ali pa preoblikuje, zato da se pridobi poglobljen pogled v željen del raziskovalne naloge (Bezjak, 2015, str.47). Dodatna vprašanja so namenjena spodbujanju in motiviranju intervjuvancev, da se še bolj osredotočijo na pojave in dogodke, ki se nanašajo na ključna vprašanja (prav tam, str. 48). Prav zaradi takšne oblike poteka intervjuja kot sproščen pogovor in s tem omogoča vse odgovore, ki jih pri raziskavi raziskovalec potrebuje. Intervjuvanci so zaradi sproščenega pogovora tako bolj zaupljivi in motivirani ter lahko mirno odgovarjajo na vprašanja, posledično pa s tem tudi zaupajo vsebino, ki bi mogoče drugače ostala nerazkrita (prav tam, str. 48).

5.2 Potek in namen raziskave

Intervjuje sem izvedla osebno z vsakim posameznikom posebej, in sicer pri njih doma, saj so bili zato intervjuvanci bolj sproščeni. Vsak intervju je trajal približno 30 minut. Pred intervjujem sem sestavila vprašalnik z okvirnimi vprašanji, ki so bili povezani s temo raziskave. Podvprašanja, ki so sledila, pa so bila različna, saj je bil vsak intervju glede na potek in dinamiko drugačen. Intervjuji so potekali brez posebnih težav. Intervjuvancem sem dele vprašanj, ki jih niso razumeli, po potrebi tudi dodatno razložila, tako da so vprašanje razumeli v celoti in lahko brez težav podali odgovor. Intervju je bil sestavljen iz odprtih vprašanj, ki so se nanašal na temo zaposlovanja v socializmu in kapitalizmu. Na začetku so

bila vprašanja bolj splošne narave, nato pa so se nadaljevala v smeri preučevanja razlik v zaposlovanju med socializmom in kapitalizmom. Vprašanja so bila v toku intervjuja od intervjuvanca do intervjuvanca drugačna in so se spreminjala glede na pogovor, saj se niso vsi intervjuvanci pri vseh vprašanjih enako razgovorili. Na podlagi literature iz prvega teoretičnega dela diplomske naloge sem sestavila naslednja ključna vprašanja:

1. Kdaj ste dobili svojo prvo zaposlitev (katerega leta)? Koliko ste bili stari ob prvi zaposlitvi? Ste zaposlitev poiskali sami ali ste jo dobili s posredovanjem zavoda? Ste imeli pri iskanju zaposlitve težave? Koliko časa ste službo aktivno iskali? (pisali prošnje, se prijavili na zavod,..?) Kakšne izkušnje imate (če jih imate) z zavodom za zaposlovanje?
2. Ste že na začetku iskanja službe dobili zaposlitev, ki je ustrezala vaši izobrazbi? Koliko služb ste zamenjali?
3. Katere so po vašem mnenju največje prednosti in največje slabosti pri zaposlitvi v socialističnem obdobju/zaposlitvi v kapitalizmu? So po vašem mnenju socialistični časi res bili zlati ali je to le posledica nostalgije (glede zaposlovanja)?
4. Koliko vam pomeni delo in kakšen odnos imate do njega (gre zgolj za preživetje, materialne dobrine ali je delo tudi sredstvo za vaš osebni razvoj?) Se vam zdi, da se je pomen dela za vas v času socializma razlikoval od tega, kaj nam delo pomeni danes?
5. Ali ste mnenja, da so pravice in dolžnosti zaposlenih enake v obeh sistemih (v socializmu in kapitalizmu)? Če ste mnenja, da so drugačne ali lahko to še dodatno obrazložite? Ali obstajajo kakšne razlike glede varnosti delovnih mest v socializmu in kapitalizmu?
6. Katere kompetence (sposobnosti) glede znanj na delovnem mestu so se od vas pričakovale v socialističnem režimu in katere danes? Kaj se danes v času globalizacije pričakuje od zaposlenega?
7. Kakšno je vaše počutje na delovnem mestu? Ste s svojo zaposlitvijo zadovoljni? Kakšni so vaši odnosi na delovnem mestu? Se razumete z nadrejenimi in sodelavci?

5.3 Raziskovalni vzorec

V raziskavo je bilo vključenih pet intervjuvancev. Intervjuvanci so različnega spola, starosti in izobrazbe. Merilo za vključitev v intervju je bilo le eno, in sicer, da so bili posamezniki, ki so sodelovali v polstrukturiranem intervjuju, vključeni na trg dela tako v socialističnem kot tudi v kapitalističnem sistemu. Vsi podatki v tabeli so resnični, razen imen, ki sem jih zaradi želje anonimnosti anketirancev spremenila.

Ime	Starost	Izobrazba	Trenutna zaposlitev
Anka	56	inženir agronomije	delavka v tovarni
Ivan	51	natakar	delavec v proizvodnji
Silva	52	poklicna srednja trgovska šola	delavka v tovarni
Denise	51	diplomirana farmacevtka	farmaceutka
Evgen	59	ekonomska srednja šola	računovodja

5.4 Raziskovalna vprašanja in odgovori

Prvi teoretični del diplomske naloge je predstavil, kako se na podlagi literature zaposlovanje razlikuje med obdobjema socializma in kapitalizma. V drugem empiričnem delu bom preko polstrukturiranih intervjujev poskušala ugotoviti ali se izbrana literatura razlikuje od mnenja intervjuvancev. S pomočjo že omenjene literature in njenega pregleda sem v drugem delu sestavila vprašanja, ki so mi pomagala pri uresnitvi zastavljenih raziskovalnih ciljev.

Skoraj vsi intervjuvanci (štirje od petih) so na vprašanje, ali so pri prvi zaposlitvi imeli težave, odgovorili, da so prvo zaposlitev dobili takoj po končanem šolanju. Dejali so, da večjih težav pri iskanju zaposlitve ni bilo. Nekaterim so delovno mesto obljubili že po opravljeni obvezni praksi, drugi pa so zaposlitev poiskali sami. Silva pravi: "Takrat za zaposlitev ni bilo problema. Poleg tega smo imeli kadrovske štipendije in nas je zaposlitev po zaključku šole

"čakala". To je bil sicer dvorezen meč, saj smo se za šolanje odločali na podlagi razpisanih štipendij – no, saj nekateri iz revnejših družin – ne glede na naše zanimanje in veselje." (Silva, osebni intervju, 2017, 25 september)¹ Evgen je povedal, da se je prvič zaposlil takoj po končani srednji šoli leta 1977. Zaposlitev je poiskal sam in pri tem ni imel nobenih težav. Istočasno je dobil ponudbo še za tri službe. Anka, ki je dejala da je pri iskanju prve službe imela težave, je delo dobila preko zavoda. "Zavodi za zaposlovanje in socialne službe so bili povezani in so se vnaprej odločili kam bi te dali." (Anka, osebni intervju, 2017, 5. avgust)¹ Trije intervjuvanci so zavod za zaposlovanje izkusili kasneje v življenju, ko so ostali brez zaposlitve, zato sem se v nadaljevanju intervjuja pri teh treh intervjuvancem ustavila tudi na tem področju. Anka je kot že rečeno dejala, da je že prvo službo dobila s pomočjo zavoda za zaposlovanje. "Ko sem pristala na Zavodu sem enostavno mislila, da se mi je sesul svet pod nogami. Postaneš občutljiv, počutiš se nekoristnega in tako, kot da te nekako vsi gledajo z viška. Seveda je bilo to v moji glavi. Dogodek je vplival na moje vsakdanje vedenje in počutje. Enostavno nimaš veselja in volje, saj se čisto oddaljiš od družbe "zaposlenih" in iščeš rešitve na zavodu, kjer pa hitro ugotoviš, da je zavod namesto tvoja pomoč, le še ena obremenitev več." (Anka, osebni intervju, 2017, 5. avgust)¹ Podobna mnenja sta tudi Ivan in Silva. Silva je svoje izkušnje na zavodu za zaposlovanje opisala tako: "Moje izkušnje z zavodom so kar precejšnje. Zavod ti v prvih dneh nudi uteho, oporo, da se z nekom pogovoriš. Dajo ti napotke kje moraš kaj urediti in te spodbujajo in usmerjajo v novo iskanje zaposlitve. Vendar pa ni vse tako lepo." (Silva, osebni intervju, 2017, 25 september)¹ Silvo so posebej močno zmotili tečaji, ki jih organizira zavod.

Mnogi zlasti starejši se ne morejo sprijazniti z zamenjavo službe kar tako čez noč, zato sem opažala pri njih veliko stiske, stres in nemoč. Meni osebno pa niso bile posrečene delavnice, ki jih zavod organizira prek razvojnega centra. Povem vam mojo izkušnjo in mišljenje o tem. Sem na zavodu in sem prisiljena hoditi na razne tečaje, ker te drugače izključijo iz zavoda in si potem ne moreš plačevati niti delovne dobe. Predstavljajte si, da moraš brezposeln brez dohodka na tečaj v 80 km oddaljen kraj. To pomeni 160 km v obe smeri. Za pet ur poslušanja na tečaju prejmem 1€ na uro, kar ne zadostuje niti za sendvič s kavo, kaj šele za bencin, če greš z osebnim avtom ali za karto javnega prevoza. (Silva, osebni intervju, 2017, 25 september)¹

Ivanovo mnenje o zavodu je takšno: "Kot dolgotrajno brezposeln, sem lahko dodobra izkusil delo zavoda za zaposlovanje. Če si nisi pripravljen službe iskat sam, boš na zavodu leta in leta

¹ Zvočni posnetek intervjuja je v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorju/avtorici.

in leta." (Ivan, osebni intervju, 2017, 18. september)² Tudi on je o tečajih, ki jih ponuja zavod za zaposlovanje podobnega mnenja kot ostali dve intervjuvanki.

Počutil sem se kot nekdo s katerim se pač morajo ukvarjat vsake 2-3 mesece, ponujali so mi tečaje, ki so bili popolna norija. Vse od učenja nemščine pa do nordijske hoje. Razumem, da določeni disciplinski športi prinašajo disciplino, red, vztrajnost in podobno, toda da ti zavod ponudi tečaje obrazne joge, se mi meni osebno zdi potrata denarja, ki bi se pa lahko uporabila bolje. Spomnim se 10 urnega ²tečaja, kjer smo se učili izražati čustva in ure so izgledale kot v vrtcu res malih otrok, vpili smo in se smejali na ves glas. Kaj bi si mislil morebiti delodajalec o nas, ko bi vstopil v učilnico lahko samo ugibam, verjetno bi nas imel vse za bedake." (Ivan, osebni intervju, 2017, 18. september)²

V nadaljevanju sem jih vprašala tudi o njihovem počutju v času brezposelnosti. Ivan je povedal: "Zame zavod ne pomeni nič lepega, slaba izkušnja, ki si jo ne želim več ponoviti. Človek se na zavodu počuti kot drugorazredni državljani, kot nekdo, ki je pozabljen in vržen na stranski tir." (Ivan, osebni intervju, 2017, 18. september)² Silva je na to vprašanje odgovorila tako:

Naj povem še, da mnogi dobijo službo preko zavoda, vendar le malokdo tako, ki mu je pisana na kožo. Mnogi so prisiljeni sprejeti službo, ki jim ne ustreza le zaradi zaslužka, in se tam ne počutijo dobro. Kam to vodi vemo vsi, stres, depresija itd. Tako je bilo tudi pri meni. Službo sem preko zavoda sicer dobila. Nekatere so bile samo za 1 mesec ali 3 mesece, kar je izredno stresno za človeka, saj vedno razmišljaš le o temu, kaj bo tvoj naslednji korak. Nato so me preko zavoda dali v tovarno kjer delam tudi danes. Plača je sicer takšna kot je, vendar sem lahko samo vesela, da imam stalno zaposlitev in da mi ni treba več skrbeti kaj bo jutri. (Silva, osebni intervju, 2017, 25 september)²

Anka je imela na to temo največ povedati, saj je bila na zavodu za zaposlovanje kar trikrat. "Ko sem se že tretjič znašla na zavodu je to resno vplivalo na moje psihično in telesno zdravje. Določene stvari, ki smo jih izvajali, so bile zame popolnoma nepomembne in nekoristne, zaradi tega pa sem postala še bolj depresivna. Kajti na tečaju so nam dajali občutek, kot da smo zaostali in ne brezposelni ljudje, katerih edina želja je, da dobijo zaposlitev." (Anka, osebni intervju, 2017, 5. avgust)² Mnenje o zavodu za zaposlovanje je torej pri treh intervjuvancih, ki so imeli izkušnje z njim v večini slabo. Anka je dejala: "Če potegnem črto, lahko rečem da je moja izkušnja z Zavodom za zaposlitev grenka, hkrati pa me je veliko naučila v mojem dosedanem življenju, saj sem spoznala, da sem se od slabih in težkih situacijah največ naučila. Seveda je razlog to, da sem močna oseba, sedaj pa sem postala še bolj umirjena, topla in vedno pripravljena pomagati, saj se znam prilagoditi stresu in si prizadevam za vzdušje s čim manj stresa. Sem občutljiva na čustva drugih, hitro opazim očitne

² Zvočni posnetek intervjuja je v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorju/avtorici.

stvari, ki jih drugi običajno spregledajo, mogoče kdaj preveč govorim, saj sem postala bolj samozavestna in ponosna sem na to." (Anka, osebni intervju, 2017, 5. avgust)³

V nadaljevanju intervjuja me je zanimalo ali opravljajo zaposlitev primerno njihovi izobrazbi. Denise in Evgen sta dejala, da sta dobila zaposlitev, ki ustreza njuni izobrazbi. Primerno zaposlitev sta dobila že v socialističnem sistemu in tudi danes opravljata zaposlitev, ki ustreza njunemu opravljenemu šolanju. Denise: "Dobila sem zaposlitev za mojo izobrazbo. Vseh 28 let delam pri istem delodajalcu le kraj zaposlitve se je spremenil. Na začetku sem delala 2 leti v Novi Gorici, sedaj pa delam že 26 let v Tolminu." (Denise, osebni intervju, 2017, 14. september)³ Anka je dejala, da ni nikoli dobila primerne zaposlitve, zamenjala pa je 4 službe. Podobno kot ta intervjuvanka je odgovoril tudi Ivan. Povedal je, da je bila samo prva služba primerna njegovi izobrazbi, v času socializma je zamenjal eno zaposlitev, v kapitalizmu pa dve. Silva je odgovorila, da je po končanem šolanju dobila zaposlitev primerno svoji izobrazbi, katera je trajala do konca socialističnega sistema, v kapitalističnem sistemu pa je zamenjala že več služb. "Kot že rečeno, sem dobila zaposlitev primerno svoji izobrazbi in ta je trajala vse dokler smo bili v SFRJ. Nato so se začeli masovni stečaji podjetij in privatizacija. V času kapitalizma pa sem zamenjala že 5 služb in bila vmes večkrat na zavodu." (Silva, osebni intervju, 2017, 25 september)³ Po splošnem uvodu sem intervju nadaljevala z bolj ključnimi vprašanji, ki so povezani s temo raziskave. Zanimale so me torej bolj podrobne razlike in podobnosti med obema sistemoma na področju zaposlovanja. Intervjuvance sem najprej vprašala, kakšno je njihovo mnenje o tem, da so bili socialistični časi glede zaposlitve zlati, se s tem strinjajo ali ne? Intervjuvanci so bili pri tem vprašanju razdeljeni na pol, in sicer polovica se jih je strinjala, da je bil socializem "zlati čas" glede zaposlovanja, polovica pa je trdila, da temu ni bilo tako in da so tudi v socializmu obstajali mnogi negativni dejavniki na področju zaposlovanja. Tisti intervjuvanci, ki so se strinjali s to izjavo, so kot glavne razloge za to navedli, da so imeli delavci več pravic, bili so bolj zaščiteni, bilo je več delovnih mest in delovna mesta so bila bolj varna, kot so danes. Silva je poudarila, da takšen sistem ne bi mogel trajati večno. "Socialistični časi so bili res zlati, vendar na tak način ne bi šlo v nedogled. Bilo je več delovnih mest, kot jih je bilo dejansko potrebnih. Produktivnost je bila nizka, izkoriščalo se je bolniške staleže, če si bil v pravi stranki si dobil boljše delo. To tudi, če nisi imel izobrazbe." (Silva, osebni intervju, 2017, 25 september)⁴

³ Zvočni posnetek intervjuja je v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorju/avtorici.

Tisti, ki se z izjavo, da je bil socializem "zlati čas" glede zaposlovanja, niso strinjali, so sicer poudarili, da je bilo zaposlitev v socializmu res več, kot jih je danes, vendar to še ni pomenilo, da so bile te zaposlitve tudi dobre. Anka je mnenja: "Prednosti v socialističnem času so bile, da je bilo dela več, zato si ga dobil, sicer je bilo vprašanje kakšno. Prav tako so bile tudi plače zagotovljene, čeprav nizke. Med plačami so bile tudi majhne razlike, to je bil velik plus. Bilo je pretirano veliko socialnih pravic – še posebno za tiste, ki so se politično angažirali. Ni bilo toliko odpuščanj, bil je socialni mir." (Anka, osebni intervju, 2017, 5. avgust)⁴ Poudarili so torej, da je bila zaposlitev v socializmu zagotovljena, vendar delavci niso imeli posebnega odnosa do dela oziroma jim je delo služilo zgolj kot sredstvo za preživetje, ne pa tudi za osebni razvoj. Tudi izobrazbe so bile po večini nižje kot so danes. Ti intervjuvanci se torej strinjajo, da je ena izmed največjih razlik v zaposlovanju ta, da se danes posameznik bolj poglobi v to, kakšno izobrazbo želi doseči in katero zaposlitev si nato glede na doseženo izobrazbo tudi zasluži ter želi opravljati. Ivan je mnenja: "Slabost je bil tudi način spodbude (ali nespodbude), saj delavci niso imeli intence do dela. Zainteresiran delavec je delal še za lenobo." (Ivan, osebni intervju, 2017, 18. september)⁴ Evgen pa je povedal:

V socializmu je bila prednost, da si takoj dobil službo primerno izobrazbi. A to je bilo vse. Delovne vneme in zagona sploh ni bilo, ni se hodilo delat ampak v službo. S plačo si nisi mogel ničesar privoščiti, v službo smo hodili z avtobusi ali peš, avto je imel redko kdo. Tudi tisti, ki so imeli več denarja si niso mogli kaj kupiti, ker enostavno nisi dobil, po veliko stvari si moral v Italijo. A denarja ni bilo, zato si moral najprej kaj prodat (recimo šnops, maslo...), šele potem si kaj kupil. Na dopust smo šli edino na morje v prikolice ali v apartma od podjetij, potovali sploh nismo. Študiral je redko kdo. V današnjem času se službo težko dobi, posebno primerno izobrazbi. A če si vztrajen in priden, službo dobiš in potem lahko prideš do svojega avta, najprej si doma, nato pa v kakem stanovanju v najemu. Vsak ima svoj telefon in računalnik, hodi na morje, smuča, potuje...študira lahko vsak, če le ima voljo. (Evgen, osebni intervju, 2017, 10. avgust)⁴

Evgen je poudaril tudi naslednje: "Socialistični časi so le nostalgija po mladosti, teh časov nikoli ne bi zamenjal z današnjimi. Glede zaposlitve je največja razlika v tem, da si jo v socializmu dobil takoj a je bila povprečna izobrazba nizka, v današnjem času pa službo teže dobiš, mogoče prav zato ker imajo vsi fakultativno izobrazbo, poklicne pa primanjkuje." (Evgen, osebni intervju, 2017, 10. avgust)⁵

V nadaljevanju sem želela dobiti še bolj poglobljen pogled v to, kakšen odnos do dela imajo intervjuvanci danes in ali se je ta odnos spremenil v primerjavi s časom socializma. Skoraj vsi

⁴ Zvočni posnetek intervjuja je v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorju/avtorici.

intervjuvanci, z razliko enega, so odgovorili, da se pomen dela in odnos do dela ne razlikuje glede na oba sistema. Silva pravi: "Delo mi veliko pomeni, ne zgolj za preživetje, temveč, da se počutiš koristen in nekam pripadaš. Zame je pomen dela enak danes, kot v socializmu." (Silva, osebni intervju, 2017, 25 september)⁶ Podobnega mnenja je tudi Denise: "Osebno mi delo pomeni veliko. Ne samo za preživetje, temveč tudi za osebni razvoj. Pomemben je tudi "team" s katerim delaš. Če se v kolektivu dobro razumeš, delaš z veseljem in ti ni nič težko. Če bi se še enkrat odločala, bi se odločila enako." (Denise, osebni intervju, 2017, 14. september)⁵ Evgen meni, da je bilo v socializmu delo le sredstvo za preživetje, v današnjem kapitalističnem sistemu pa se mu zdi, da delo lahko pripomore tudi k osebnemu razvoju posameznika. "Delo mi pomeni veliko, ker krepi človekov osebni razvoj, samozavest, status, posebno če opravljaš delo, ki ti je v veselje, poleg tega pa ti še omogoči neodvisnost in možnost kvalitetnejšega življenja. V socializmu se je hodilo v službo samo za preživetje." (Evgen, osebni intervju, 2017, 10. avgust)⁵ Podobnega mnenja je tudi Denise: "V socializmu si pač delal, da si imel za preživetje in nekaj materialnih dobrin, manj si vlagal v osebni razvoj. Danes brez službe ne moreš preživeti, vse bolj se zavedaš pomena le te, ob tem pa vse bolj osebno rasteš poleg drugih življenjskih izkušenj, ki pa niso vedno pozitivne." (Denise, osebni intervju, 2017, 14. september)⁵ Anka je na to temo povedala naslednje: "Žal sem bila vedno fizični delavec. Delo mi je bilo tako vedno le za preživetje in osnovne materialne dobrine. Pomen dela se zame bistveno ne razlikuje." (Anka, osebni intervju, 2017, 5. avgust)⁵ Kot že rečeno so intervjuvanci poudarili, da z zaposlitvijo posameznik pridobi občutek, da nekomu pripada in je koristen. Zaposlitev naj bi bila po njihovem mnenju velik dejavnik pri osebnem razvoju, saj posamezniku pomaga, da je bolj samostojen, samozavesten in lažje navezuje stike. V nadaljevanju intervjuja me je zanimalo kaj intervjuvanci menijo o pravicah in dolžnostih na delovnem mestu, kakšne so le-te v današnjem kapitalističnem sistemu, kakšne so bile v socializmu, so se kaj spremenile itd. Ivan, Denise in Anka so menili, da so bile v socialističnem času pravice delavcev večje, predvsem kar se tiče glede varnosti delovnih mest. Anka je mnenja:

Na splošno so se zmanjšale pravice zaposlenih. Delavci morajo delati čez delovni čas, pod velikimi pritiski, z nečloveškim odnosom nadrejenih. Hitro te lahko kdo odpusti z delovnega mesta. Nikoli ne veš, kaj bo jutri. Zaposlujejo po pogodbi ali za določen delovni čas, tako da

⁵ Zvočni posnetek intervjuja je v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorju/avtorici.

nimajo nobenih obveznost do tebe. Zaradi tega prihaja do več psihičnih in fizičnih težav delavcev in več je tudi bolniškega staleža. (Anka, osebni intervju, 2017, 5. avgust)⁶

Denise je takšnega mnenja:

V času socializma so imeli delavci več pravic, imeli so seveda tudi dolžnosti. Svoje pravice so lahko uveljavljali. Danes so pravice zmanjšane. Uradno sicer ne, vendar delavci, ki so zaposleni za določen čas, trepetajo za svoje zaposlite in prenašajo marsikaj, kar sicer ne. Hvala bogu sama nimam ravno takšnih težav na delovnem mestu, slišim pa od svojih prijateljev in družinskih članov razne zgodbe. Na žalost so zaposlitve za določen čas praksa in prilika delodajalcev za izkoriščanje delavcev. Delavci se tudi bojijo opozoriti na kršenje varnosti pri delu. (Denise, osebni intervju, 2017, 14. september)⁶

Ivan je svoje mnenje o pravicah na delovnem mestu delil tako:

Prednosti v socialističnem času so bile, da je bil delavec bolj zaščiten, medtem, ko sedaj ni več tega. Prej so bile disciplinske komisije, ki so odločale o prekrških, ki jih je storil delavec. Danes je kljub izobrazbi zelo težko dobiti ustrezno službo, povsod zahtevajo delovne izkušnje. Zavodi za zaposlovanje so po mojih izkušnjah bolj namenjeni sami sebi kot pomoči iskalcem zaposlitve. Ti ti ne bodo poiskali službe, sam se moraš zelo truditi. Tudi v socializmu niso bili zlati časi. Bila so pa bolj sigurna delovna mesta (nedoločen čas), sedaj pogodbene zaposlitve za določen čas. (Ivan, osebni intervju, 2017, 18. september)⁶

Silva je mnenja, da se pravice delavcev ne razlikujejo bistveno med obema sistemoma. "Vedno so bile in so mnoge pravice le na papirju. Le teh pa ni, oziroma se jih ne upošteva oziroma seznanijo zaposlene." (Silva, osebni intervju, 2017, 25. september)⁶ Evgen pa je svoje mnenje o pravicah na delovnem mestu delil tako: "V socialističnem obdobju so imeli delavci več pravic oziroma so se nanje lahko sklicevali, kar pa je danes čista utopija. Mogoče je bilo slabo to, da je bila produktivnost manjša, saj si vedel, da ti ne bodo pokazali vrat, oziroma, da je drugje pač nova zaposlitev." (Evgen, osebni intervju, 2017, 10. avgust)⁷ Denise je opozorila tudi na sledeče: "V današnjem času je veliko težje, sploh na periferiji kjer ni delovnih mest. Več je možnosti v večjih mestih. Pred vsem pa se danes službe dobijo v večini po vezah." (Denise, osebni intervju, 2017, 14. september)⁷ Glede dolžnosti se v večini vsi intervjuvanci strinjajo, da so le-te večje v današnjem kapitalističnem času. Intervjuvanci so mnenja, da delodajalci dandanes nalagajo delavcu vedno več dolžnosti. V primeru nespoštovanja teh dolžnosti pa to lahko hitro vpliva na varnost delovnega mesta. Anka: "Dolžnosti zaposlenega so danes veliko večje. Delodajalec ti nalaga vedno več dolžnosti. V primeru, da jih ne

⁶ Zvočni posnetek intervjuja je v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorju/avtorici.

spoštuješ, to vpliva na tvojo varnost delavnega mesta. V socialističnem času se za varnost (odpuščanj) ni bilo treba bati. Tudi slab delavec ni bil suspendiran." (Anka, osebni intervju, 2017, 5. avgust)⁷ Evgen ima drugačno mnenje: "Glede pravic in dolžnosti v socializmu so bile bolj pravice, dolžnosti so bile zelo zanemarjene oz. nepomembne. V današnjem času pa delodajalci dajejo poudarek na dolžnostih, da si za to zaslužiš plačo." (Evgen, osebni intervju, 2017, 10. avgust)⁷ Denise pa meni: "Dolžnosti nimajo več takega pomena. Ljudje zaradi nezadovoljstva nimajo več odnosa do dela, zato prihaja do slabših delavnih rezultatov." (Denise, osebni intervju, 2017, 14. september)⁷ Vsem intervjuvancem se zdi, da se z globalizacijo in novimi tehnologijami od delavca na delovnem mestu pričakuje vedno več dolžnosti, vendar so vsi poudarili, da je to nekaj povsem samoumevnega in da se mora delavec temu prilagoditi. Silva je mnenja, da je potrebno nove tehnologije osvojiti. "Svet se vrti naprej, nazaj ni povratka. Glede zahtevanih sposobnosti na delovnem mestu se mi zdi, da je logično, da se zahteva večja znanja, saj se tehnologije spreminjajo in je treba iti v korak s časom." (Silva, osebni intervju, 2017, 25. september)⁷ Podobnega mnenja je tudi Ivan: "Kot fizični delavec ni nikoli posebnih izobraževanj. Pridejo nove tehnologije in se jih priučiš. To je avtomatsko. Glede na mojo starost, delodajalec nima interesa, da bi me izobraževal. Drugače je na višjih strokovnih mestih, kar pa ni slabo." (Ivan, osebni intervju, 2017, 18. september)⁷ Anka je povedala:

Delo se je zaradi napredka tehnologije zelo spremenilo. Od delavcev se zahteva dosti več znanja. Tudi na najnižjih delovnih mestih se zahteva kar precej računalniškega znanja, kar nekaterim povzroča težave. Tistim pred upokojitvijo tudi jezo, saj si mislijo, kaj nam je treba tega sedaj znati. Ljudje morajo v današnjem času biti dosti bolj odgovorni. Zdi se mi, da je bilo včasih delo dosti bolj socialistično. S tem mislim bolj sproščeno in ne v tolikšni meri odgovorno. Danes si tega ne upamo več privoščiti. Za najnižja dela v Sloveniji še vedno prejemamo le minimalni dohodek. Delodajalci izkoriščajo zakon. Menim, da bi z drugačnim sistemom nagrajevanja, ljudje naredili veliko več, a še vedno kvalitetno. (Anka, osebni intervju, 2017, 5. avgust)⁷

Evgen je poudaril, da so bili v socialističnem sistemu bolj enakopravni glede pričakovanja sposobnosti in kvalifikacij delavcev: "V socializmu se na delovnem mestu ni kaj dosti pričakovalo znanj in sposobnosti, nekako smo bili vsi enaki. V današnjem času pa se pri zaposlitvi najprej zahteva znanje in sposobnost, potem pa še druge lastnosti, kot so komunikativnost, prijaznost, poštenost... Z globalizacijo se od delavca res pričakuje vedno

⁷ Zvočni posnetek intervjuja je v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorju/avtorici.

več. Sedaj mora že navadni delavec izpolnjevati papirologijo in obvladati računalnik. Vedno več se zahteva." (Evgen, osebni intervju, 2017, 10. avgust)⁸ Denise je odgovorila, da je bila po njenem mnenju največja razlika, da je bilo v socialističnem sistemu bolj poudarjeno ročno delo, medtem ko je danes v kapitalističnem sistemu več dela z novimi tehnologijami in računalnikom. "V socializmu je bilo pomembno tudi to, kako se znajdeš. Kar se kompetenc tiče, se le te vedno večje. Stalno se moramo izobraževati tako strokovno kot tehnološko. Pridobljena znanja ne zadostujejo na delovnem mestu Enkrat letno imamo obvezno strokovno izobraževanje, neobvezno vsaj enkrat mesečno, pridobivati moramo licence." (Denise, osebni intervju, 2017, 14. september)⁸

Zadnja točka intervjuja se je nanašala na počutje in odnose na delovnem mestu. Ena izmed ključnih stvari za uspešno delo so namreč predvsem medosebni odnosi med zaposlenimi. Zaposleni se morajo na svojem delovnem mestu počutiti dobro, v nasprotnem primeru namreč težko opravljajo svoje delo. Ključnega pomena je torej, da se zaposlen razume s sodelavci in z nadrejenimi, saj le tako lahko opravi svoje delo na najboljši način. Silva pravi: "Odnosi so med nami na delu dostikrat napeti. Nadrejeni pridejo in na kratko povejo kaj hočejo. Ali je to izvedljivo ali ne, jih dosti ne briga. To pa vodi v živčnost in stres, ki ga nato streseš tudi na druge sodelavce, ki niso nič krivi." (Silva, osebni intervju, 2017, 25 september)⁸ Denise je dejala, da se z sodelavci dobro razume in nima za zdaj nobenih težav. Prav tako je tudi z nadrejenimi. "Povejo nam kaj in kako naj naredimo in mi se potrudimo po najboljših močeh, da vse to tudi opravimo." (Denise, osebni intervju, 2017, 14. september)⁸ Evgen glede počutja na delovnem mestu odgovarja sledeče: "Ker sem po naravi perfekcionista, hočem delo opraviti temeljito in dobro, vendar imam občutek, da preveč dela in preveč psihičnih pritiskov načenja že moje zdravje. Seveda tak pritisk načenja tudi odnose s sodelavci. Pa ne samo to, tudi partnersko in družinsko življenje trpi, saj več kot pol dneva preživim na delovnem mestu. Meni je drugače moja zaposlitev zelo všeč, ker je to smer, ki me tudi zanima, ampak ne vem kam to pelje, ker nikoli ni dovolj." (Evgen, osebni intervju, 2017, 10. avgust)⁹ Podobnega mnenja je tudi Anka, ki prav tako meni, da zahtevajo nadrejeni od delavca vedno več. Povedala je tudi, da razmišlja o menjavi zaposlitve. "Dostikrat pomislim na to, da bi zamenjala službo vendar v našem kraju ni veliko možnosti in izbire za službe za mojo izobrazbo. Ne skrbi me to, da se ne bi mogla prilagoditi novi zaposlitvi ker sem jih že dosti zamenjala. Če

⁸ Zvočni posnetek intervjuja je v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorju/avtorici.

ima človek voljo se nauči prav vse." (Anka, osebni intervju, 2017, 5. avgust)⁹ Poleg tega je Anka poudarila še naslednje:

V socializmu ni bilo takega pritiska na delavce glede dela. Slabosti so bile nizke plače in pritisk na politične neangažirance, še posebno na drugače misleče. Slabost je bila tudi v temu, da ni bila dovoljena konkurenca, ni bilo mogoče izstopiti iz povprečja. V današnjem času so prednosti v temu, da iščeš službo sebi primerni izobrazbi. Možno je zaposlitev na širšem evropskem trgu. Iščeš lahko nove možnosti, prav tako pa za več vloženega truda tudi več zaslužiš. A slabosti so v temu, da je potrebno več delati in da so pritiski na delavce. Poleg tega pa še tudi neurejeni urniki ter več odpuščanj kot jih je bilo v socializmu. Veliko manj je tudi sociale. (Anka, osebni intervju, 2017, 5. avgust)⁹

Ivan nima pogodbe za nedoločen čas v tovarni, kjer je trenutno zaposlen in se zato zelo boji glede prihodnosti njegove zaposlitve. To vpliva tudi na njegovo počutje na delovnem mestu. "Zaradi pomanjkanja dela v mojem kraju in moje starosti imam velike skrbi, kaj bom v prihodnje počel, če me odpustijo. Razmišljal sem, kje vse bi povprašal za delo. Razmišljal sem tudi, da bi se ukvarjal z mojim hobijem. Zaradi majhnosti kraja pa po mojem mnenju ni dovolj rentabilen in verjetno ne bi dosegel minimalnega dohodka. Čeprav se zavedam, da je tukaj tudi dosti "slovenskega karakterja", saj se pri nas ljudje bojimo začeti nekaj novega, ker mislimo da ne bo šlo." (Ivan, osebni intervju, 2017, 18. september)⁹ Poleg tega je Ivan delil še sledeče: "Dandanes mora delavec večkrat delati v nečloveških razmerah. Poudaril bi predvsem nadure, poleg tega pa se še bojiš iti na bolniško in tako prihajam celo bolan na delo. Nadrejeni pa so zelo izkoriščevalski do nas delavcev. Zaposlenih je pri nas premalo, zato moramo opraviti delo še za dodatne ljudi." (Ivan, osebni intervju, 2017, 18. september)⁹

⁹ Zvočni posnetek intervjuja je v obliki surovih podatkov na voljo pri avtorju/avtorici.

5.5 Ugotovitve

Empirični del diplomske naloge je pokazal precej zanimivih ugotovitev. Intervjuvanci so v večini prvo zaposlitev dobili kmalu po končanem šolanju. Težav pri iskanju le-te pa po njihovem mnenju v času socializma ni bilo. Kot negativno posledico štipendij so izpostavili predvsem to, da so nekateri iz socialno šibkejših družin izbirali šolanje na podlagi razpisanih štipendij v bližini doma. To je pri marsikateremu posamezniku pomenilo opuščanje sanj o svoji karieri in željeni izobrazbi ter zaposlitvi. Mnenje o Zavodu za zaposlovanje je bilo pri intervjuvancih, ki so ga v preteklosti izkusili, precej negativno. Na tej točki bi sicer izpostavila svoje mnenje, da se Zavod za zaposlovanje trudi po svojih najboljših močeh pomagati brezposelnim osebam in jih čimprej poskuša zaposliti, vendar je v današnjem kriznem času tudi omejen glede na ponudbe delodajalcev. Intervjuvanci so kot že napisano svoje izkušnje z Zavodom opisali kot dokaj negativne. Motilo jih je predvsem to, da se po njihovem mnenju država ne trudi dovolj za brezposelne osebe. Menijo, da to vodi v stres in pri nekaterih brezposelnih osebah celo v depresijo, saj se posameznik v takšnem položaju počuti osamljenega in zapuščenega. Moje mnenje je, da to velja predvsem za osebe, ki si zares želijo zaposlitev in so pripravljene delati, medtem ko nekateri Zavod za zaposlovanje izkoriščajo, dokler je to le možno. Odgovori intervjuvancev so se pri vprašanju primerne zaposlitve za svojo izobrazbo med seboj razlikovali. Opazila sem, da sta intervjuvanca z višjo stopnjo izobrazbe dobila primerno zaposlitev glede na svoje šolanje že v socializmu in to tudi obdržala v današnjem kapitalističnem času. Nekateri so v socialističnem času imeli zaposlitev, primerno svoji izobrazbi, službo pa so večinoma izgubili v času gospodarske krize, ko so masovno propadale tovarne. Večina intervjuvancev je službo menjala v času kapitalizma, kar potrjuje, da je današnji čas za zaposlitev bolj negotov in nestabilen. Mnenje intervjuvancev o zaposlitvah v socializmu se razlikuje. Nekateri so videli večinoma dobre dejavnike na področju zaposlovanja v socializmu, medtem ko so drugi mnenja, da takšen sistem ne bi mogel trajati v nedogled. Pozitivni dejavniki na področju zaposlovanja v času socializma v Sloveniji so po mnenju intervjuvancev naslednji: delavci so imeli več pravic, bili so bolj zaščiteni, več je bilo delovnih mest in le-ta so bila bolj varna kot so danes. Negativni dejavniki pa so po njihovem mnenju sledeči: bilo je več delovnih mest, kot se jih je potrebovalo, izkoriščalo se je bolniške staleže, odnos do dela pa je bil manj odgovoren, kot je danes. Poudarili so torej, da je bil odnos do zaposlitve v času socialistične Slovenije drugačen, kot je danes, saj je delo večinoma služilo kot sredstvo za preživetje, kar sem ugotovila že preko literature v teoretičnem delu diplomskega dela. V današnjem času pa si posameznik želi službo, ki bi ga

poleg tega zadovoljevala tudi osebno. Vendar je potrebno poudariti, da je opaziti razlike med intervjuvanci, ki opravljajo fizično delo ter delo, za katerega se niso izobraževali ter tistimi, ki opravljajo zaposlitev, primerno svoji izobrazbi in zanimanju. Prvi namreč delo smatrajo le kot nekaj nujnega ter kot sredstvo za preživetje in so bili takšnega mnenja tako v času socializma kot danes. Drugim pa delo pomeni velik dejavnik pri osebnem razvoju, saj se je potrebno predvsem v današnjem času vedno bolj izobraževati in izpopolnjevati, da lahko sledimo gospodarskim trendom in napredku. Teoretični in empirični del se ujemata pri ugotovitvah glede napredovanja zaposlenih v socialističnem sistemu. V teoretičnem delu so ugotovitve pokazale, da je bilo v času socializma napredovanje delavca zelo odvisno predvsem od zvez in poznanstev, od aktivnosti v samoupravnih organih in družbenopolitičnih organizacijah ter od članstva v Zvezi komunistov. Intervjuvanci so to potrdili, in sicer menijo, da je v času socializma na področju zaposlovanja obstajal določen pritisk na politične neangažirance ter na drugače misleče. Glede dolžnosti in pravic na delovnem mestu se intervjuvanci strinjajo, da so se pravice delavcev občutno zmanjšale v kapitalističnem času, na drugi strani pa se dolžnosti delavcev vedno bolj povečujejo. Zaposlenim se nalaga vedno več dolžnosti, prihaja pa tudi do izkoriščanja delavcev. Glede novih kompetenc na delovnem mestu v kapitalističnem sistemu se intervjuvanci v večini strinjajo, da je napredek nujen in da se mora zaposleni posameznik temu čimprej prilagoditi. Zopet so opazne razlike med intervjuvanci, ki so zaposleni kot delavci v tovarni ali proizvodnji. Pri teh je mogoče opaziti tudi negativen odnos do sprememb, saj so mnenja, da sami od izobraževanja na delovnem mestu nimajo nobene koristi. Tisti, ki imajo izobrazbi primerno zaposlitev in jih delo tudi osebno zadovoljuje, pa imajo na drugi strani več želje po dodatnem znanju. Intervjuvanci se v večini tudi strinjajo, da se v socializmu od zaposlenega ni pričakovalo novih znanj in sposobnosti v takšni meri kot danes. Kot že napisano v teoretičnem delu diplomske naloge je prilagajanje novim zahtevam res vedno hitrejše, prihodnost zaposlitve pa je za delavce v današnjem kapitalističnem sistemu vse težje predvidljiva. Skladno s teorijo se ujema tudi mnenje intervjuvancev, da v času socializma konkurenca ni bila dovoljena oziroma zaželjena, zato delavec ni mogel izstopiti iz povprečja ter se dokazati. Tudi v teoretičnem delu diplomske naloge je bilo ugotovljeno po mnenju nekaterih avtorjev, da socialistične vrednote nižajo ustvarjalnost, podjetnost, iniciativnost in inovativnost zaposlenega. Spontanost idej in misli v socialističnem sistemu Slovenije torej ni bila prav zaželena.

Če povzamem empirični del, lahko potrdim, da se intervjuvanci v večini strinjajo s tem, da je bila zaposlitev v socializmu bolj varna in gotova. Največja razlika, ki jo poudarjajo, je prav strah pred izgubo zaposlitve v današnjem kapitalističnem sistemu. Poleg tega se intervjuvancem zdi, da je postal kapitalistični sistem preveč izkoriščevalski do zaposlenih, kar vedno bolj vpliva na psihično in fizično stanje zaposlenih pa tudi na njihove odnose na delu. V večini se strinjajo, da so dolžnosti v kapitalističnem sistemu vedno večje in da delodajalci vedno več pričakujejo od svojih zaposlenih. Menijo tudi, da je imel zaposleni v socializmu več pravic in niso bile tako močno kršene, kot so danes. Po mnenju intervjuvancev je bila slabost socializma, da zaposleni ni imel toliko možnosti za razvoj in osebno izkazovanje na delu. Kot slabost so navedli tudi to, da si zaposlitev v socialističnem sistemu precej lažje in hitreje dobil preko določenih vez in poznanstev. Intervjuvanci se v večini strinjajo, da socialistični sistem na dolgi rok ne bi zdržal, a so mnenja, da je bil to za zaposlovanje ugoden čas.

6 ZAKLJUČEK

Raziskovalno vprašanje diplomske naloge se glasi: "Ali je bil socializem v nekdanji Jugoslaviji res delavcu prijaznejši sistem, kot je današnji kapitalistični sistem v Sloveniji?" Ugotovila sem, da je socialistična Jugoslavija zelo poudarjala družbeno in ekonomsko enakost, socialno varnost ter zanesljivost zaposlitve. Slovenski trg v Jugoslaviji je bil znan po visoki stopnji zaposlenosti in visoki pravni zaščiti zaposlenih. Socialistična Jugoslavija je temeljila na polni zaposlenosti in na majhnih plačnih razlikah. Ustavna pravica do dela je skoraj vsakemu, ki je želel delati, to tudi omogočila. Prav tako pa so imeli zaposleni celo vrsto pravic, ki so bile povezane z njihovim delovnim statusom. Ena izmed največjih razlik v obeh sistemih je ta, da v kapitalizmu na področju zaposlovanja prevladuje individualizem, medtem ko je v času socializma še vedno vladal humanizem. Prav tako tudi delo v socializmu ni bilo v tako veliki meri razčlovečeno samo zaradi dobička, kot je v današnjem kapitalističnem sistemu. V socializmu je bila polna zaposlenost eden izmed temeljnih instrumentov zagotavljanja gospodarske in družbene povezanosti. To se je kazalo tako, da je bilo zaposlenih več ljudi, kot so jih zares potrebovali. Za gospodarstvo to sicer ni bilo racionalno, vendar je bilo to družbeno sprejemljivo, saj je bila pravica do dela ena izmed glavnih pravic socialističnega režima v Jugoslaviji.

Glede na teoretični in empirični del diplomske naloge lahko zaključim, da so Slovenci precej kritični glede stanja, ki vlada na trgu dela. Skozi izbrano literaturo lahko potrdim, da je bil socializem v nekdanji Jugoslaviji res delavcu prijaznejši sistem, kot je današnji kapitalistični sistem v Sloveniji. Razvidno je, da je v Sloveniji, na področju zaposlovanja, še vedno čutiti nostalgijo po socialističnih časih, vendar je bilo tudi v socializmu precej negativnih dejavnikov v sferi zaposlovanja, le da so bili ti takrat večinoma prekriti. Potrebno je poudariti, da takšen sistem ne bi mogel vladati večno. Čeprav Slovenci smatramo, da je bil socializem res boljši sistem glede zaposlovanja, se moramo zavedati, da socializem ni rešitev za razvoj in preživetje moderne družbe. Potrebno je poiskati nove družbene modele in rešitve za prihodnost. Slovenija je v času od osamosvojitve države doživela ogromne strukturne premike. Ljudje pripisujejo socializmu vedno več pozitivnih vrednot, kapitalizmu pa vedno več negativnih, toda po mojem mnenju ljudje ne želijo socializma nazaj, temveč v vrednotenju socializma samo iščejo neko pot razvoja za prihodnost.

7 VIRI

1. Bezjak, M. (2015). *Stres na delovnem mestu prometnika na železnici* (diplomsko delo). Nova Gorica: Fakulteta za uporabne družbene študije. Dostopno prek http://www.fuds.si/sites/default/files/milan_bezjak_uds_diploma_stres_na_delovnem_mestu_prometnika_na_zeleznici.pdf
2. Domadenik, P., Farčnik, D., Kostevc, Č., Ograjenšek, I., Redek, T., Simčič, N., ... Vodopivec, M. (2013) *Trg dela v Sloveniji: Pregled stanja in analiza izbranih tem*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta. Dostopno prek http://maks2.ef.uni-lj.si/zaloznistvoslike/415/Trg%20dela%20L%202013%2012%2016%20-%20FINALNA%20VERZIJA_pop.pdf
3. Dragoš, S., Hribernik, A., Ignjatović, M., Jaklič, M., Likar, B., Stanojević, M. in Vehovar, U. (2010). *Neosocialna Slovenija. Smo lahko socialna, obenem pa gospodarsko uspešna družba?* Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales.
4. Drobnič, R. (2009). *Slovenski trg dela danes in jutri: kritičen pogled na trg dela in razvojne možnosti s primeri dobrih praks*. Ljubljana: Planet GV.
5. Fikfak, J., Prinčič, J., Turk, J.D. in Slavec, I. (2008). *Biti direktor v času socializma: med idejami in praksami*. Ljubljana: Založba ZRC.
6. Humar, U. (2008). *Subjektivna percepcija revščine. Študija primera slovenske tranzicije* (diplomsko delo). Koper: Fakulteta za humanistične študije.
7. Ignjatović, M. (2002). *Družbene posledice povečanja prožnosti trga delovne sile*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
8. Ivančič, A. (1999). *Izobraževanje in priložnosti na trgu dela: izobraževanje, strukturne spremembe in mobilnost na trgu dela v obdobju 1974–1994*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Andragoški center Republike Slovenije.
9. Ivančič, A., Adam, F. in Mohorčič Špolar, V. (2010). *Spremembe na trgu delovne sile, pomen izobrazbe in pismenost zaposlenih*. Ljubljana: Inštitut za razvojne in strateške analize.
10. Javna tribuna (Ljubljana-Šiška). (1980). *Delitev po delu*. Ljubljana: Mestna knjižnica.
11. Jogan, M. in Broder, Ž. (2015). *Slovenija: Dva družbena sistema v spremenljivi kolektivni zavesti*. Dostopno prek [file:///C:/Users/Darinka/Downloads/Slovenija_URN_NBN_SI_DOC-INM4L46H%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Darinka/Downloads/Slovenija_URN_NBN_SI_DOC-INM4L46H%20(1).pdf)

12. Kanjuo Mrčela, A. in Ignjatović, M. (2015). *Od prožnosti do prekarnosti dela: Stopnjevanje negativnih sprememb na začetku 21. stoletja*. Dostopno prek http://dk.fdv.uni-lj.si/db/pdfs/TiP2015_3_Kanjuo-MrcelaIgnjatovic.pdf
13. Kavčič, B. (1987). *Sociologija dela*. Ljubljana: Delavska enotnost.
14. Keane, J. (1990). Despotizem in demokracija. *Civilna družba od zgodnje moderne do pozne socializma*. Ljubljana: Knjižnica revolucionarne teorije.
15. Kos, M. (1966). *Iskanje novega smisla dela: elementi za povečanje delovne produktivnosti*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.
16. Kos, M. (1988). *Kakšne vrednote za jugoslovansko tehnološko družbo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
17. Kopač, A. (2004). *Aktivacija – obrat v socialni politiki*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
18. Malačič, J., Vodovnik, Z., Kovač, B. in Bevc, M. (1995). *Ekonomski vidiki kadrovske dejavnosti*. Ljubljana: Zveza društev za kadrovske dejavnosti Slovenije.
19. Marolt, M. (2008). *Delo kot vrednota mlade generacije* (diplomsko delo). Ljubljana: Ekonomska fakulteta. Dostopno prek http://www.cek.ef.uni-lj.si/u_diplome/marolt3461.pdf
20. Mihalič, R. (2008). *Povečajmo zadovoljstvo in pripadnost zaposlenih: praktični nasveti, metodologija, interni akt in model usposabljanja za upravljanje in merjenje zadovoljstva in pripadnosti zaposlenih, z ukrepi za večje zadovoljstvo pri delu in pripadnost organizaciji*. Škofja Loka: Mihalič in Partner.
21. Preželj, B. in Svetlik, I. (1992). *Zaposlovanje – perspektive, priložnosti, tveganja*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
22. Svetlik, I. (1985). *Brezposelnost in zaposlovanje*. Ljubljana: Delavska enotnost.
23. Svetlik, I. (1995). *Kakovost življenja v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
24. Svetlik, I., Glazer, J., Kajzer, A. in Trbanc, M. (2002). *Politika zaposlovanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
25. Toš, N., Klinar, P., Roter, Z., Markič, B., Mlinar, Z. in Trampuž, C. (1997). *Vrednote v prehodu I. Slovensko javno mnenje 1968-1990*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
26. Toš, N. in Rus, V. (2005). *Vrednote Slovencev in Evropejcev. Analiza vrednotnih orientacij Slovencev ob koncu stoletja*. Dostopno prek http://www.cjm.si/ul/2014/rus_tos_knjiga.pdf

27. Toš, N. (2016). *Vrednote v prehodu X. Slovensko javno mnenje 2010-2016*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
28. Umar Imad, Urad RS za makroekonomske analize in razvoj. (2017). *Poročilo o razvoju 2017*. Ljubljana: Urad RS za makroekonomske analize in razvoj. Dostopno prek http://www.umar.gov.si/teme/trg-dela/tema/news/porocilo-o-razvoju-2017-1/?tx_news_pi1%5Bcontroller%5D=News&tx_news_pi1%5Baction%5D=detail&cHash=82b885320ab88071c0e23f9089408635
29. Zaletel, A. (2012). *Kako uspešno iskati zaposlitev?: vaš nujen pripomoček za iskanje sanjskega dela!* Ljubljana: Moje delo.

PRILOGE

Priloga A – intervju 1

ANKA

Starost: 56

Izobrazba: inženir agronomije

Trenutna zaposlitev: delavka v tovarni

Kdaj ste dobili svojo prvo zaposlitev (katerega leta)? Ste imeli pri iskanju zaposlitve težave?

Zaposlila sem se leta 1987. Pri iskanju službe za mojo izobrazbo sem imela težave. Delo sem dobila preko Zavoda. Zavodi za zaposlovanje in socialne službe so bili povezani in so se vnaprej odločili kam bi te dali.

Ste kdaj dobili zaposlitev, ki je ustrezala vaši izobrazbi?

Po izobrazbi sem inženir agronomije. Mislim, da je bila takrat to VI. stopnja izobrazbe. Na žalost nikoli nisem dobila primerne službe svojemu šolanju.

Koliko služb ste zamenjali do sedaj?

Zamenjala sem kar 4 službe.

Kakšne pa so vaše izkušnje z Zavodom za zaposlovanje?

Ko sem pristala na Zavodu sem enostavno mislila, da se mi je sesul svet pod nogami. Postaneš občutljiv, počutiš se nekoristnega in tako, kot da te nekako vsi gledajo z viška. Seveda je bilo to v moji glavi. Dogodek je vplival na moje vsakdanje vedenje in počutje. Enostavno nimaš veselja in volje, saj se čisto oddaljiš od družbe zaposlenih in iščeš rešitve na Zavodu, kjer pa hitro ugotoviš, da je Zavod namesto tvoja pomoč, le še ena obremenitev več.

Kako ste se počutila v času brezposelnosti?

Ko sem se že tretjič znašla na Zavodu je to resno vplivalo na moje psihično in telesno zdravje. Zaposlitev je bilo res težko dobiti, Zavod pa mi je to še bolj onemogočal, saj sem morala podpisati pogodbo o vključitvi v aktivnost "Pomoč pri iskanju zaposlitve" pod aktivnost "Usposabljanje za življenjsko uspešnost". V to aktivnost sem se morala vključiti, sicer bi

ostala brez nadomestila za 6 mesecev. Vendar je bil to zame prevelik zalogaj, saj je ta tečaj trajal zame dolge 4 mesece. Najbolj žalostno pa je bilo to, da je tečaj obsegal 300 ur. Bila sem upravičena do dodatka za aktivnost v višini 1,10€, kar me je še dodatno užalostilo, saj sem tako v 4-ih mesecih zaslužila 330€. In sedaj vem, zakaj sem imela tako nizko samospoštovanje, ki sem ga pridobila ravno skozi to prisiljeno vključitev v ta program. Ker pa sem trpežna, iznajdljiva in ciljno usmerjena in ker hitro odreagiram na vsako drzno situacijo, mi je uspelo prestatati ta 4 mesečni tečaj.

Ste se iz teh tečajev kaj novega naučila in pridobila novo znanje?

Res, da sem pridobila veliko znanja, ki pa mi tisti čas ni nič pomenilo. Določene stvari, ki smo jih izvajali, so bile zame popolnoma nepomembne in nekoristne, zaradi tega pa sem postala še bolj depresivna. Kajti na tečaju so nam dajali občutek, kot da smo zaostali in ne brezposelni ljudje, katerih edina želja je, da dobijo zaposlitev. Če potegnem črto, lahko rečem da je moja izkušnja z Zavodom za zaposlitev grenka, hkrati pa me je veliko naučila v mojem dosedanem življenju, saj sem spoznala, da sem se od slabih in težkih situacijah največ naučila. Seveda je razlog to, da sem močna oseba, sedaj pa sem postala še bolj umirjena, topla in vedno pripravljena pomagati, saj se znam prilagoditi stresu in si prizadevam za vzdušje s čim manj stresa. Sem občutljiva na čustva drugih, hitro opazim očitne stvari, ki jih drugi običajno spregledajo, mogoče kdaj preveč govorim, saj sem postala bolj samozavestna in ponosna sem na to.

Katere so po vašem mnenju največje prednosti in največje slabosti pri zaposlitvi v socialističnem obdobju / zaposlitvi v kapitalizmu?

Prednosti v socialističnem času so bile, da je bilo dela več, zato si ga dobil, sicer je bilo vprašanje kakšno. Prav tako so bile tudi plače zagotovljene, čeprav nizke. Med plačami so bile tudi majhne razlike, to je bil velik plus.

Kaj pa menite o pravicah zaposlenih v socializmu?

Bilo je pretirano veliko socialnih pravic – še posebno za tiste, ki so se politično angažirali. Ni bilo toliko odpuščanj, bil je socialni mir.

So po vašem mnenju socialistični časi res bili zlati ali je to le posledica nostalgije (glede zaposlovanja?)

V socializmu je bil delavec varovan z delavskimi pravicami in sindikalnim bojem, danes delavec pravic nima. Glavni je le kapital in pohlep lastnikov. V prejšnjem sistemu so bili tudi

dohodki bolj dostojni in enakopravni do vseh delavcev. Danes o dohodku ne moremo govoriti, ampak je le to v posmeh delavcu za trdo opravljeno delo.

Kaj pa menite o pravicah zaposlenih v današnjem času?

Na splošno so se zmanjšale pravice zaposlenih. Delavci morajo delati čez delovni čas, pod velikimi pritiski, z nečloveškim odnosom nadrejenih. Hitro te lahko kdo odpusti z delovnega mesta. Nikoli ne veš, kaj bo jutri. Zaposlujejo po pogodbi ali za določen delovni čas, tako da nimajo nobenih obveznost do tebe. Zaradi tega prihaja do več psihičnih in fizičnih težav delavcev in več je tudi bolniškega staleža.

Kaj pa dolžnosti zaposlenih?

Dolžnosti zaposlenega so danes veliko večje. Delodajalec ti nalaga vedno več dolžnosti. V primeru, da jih ne spoštuješ, to vpliva na tvojo varnost delavnega mesta. V socialističnem času se za varnost (odpuščanj) ni bilo treba bati. Tudi slab delavec ni bil suspendiran.

Koliko vam pomeni delo in kakšen odnos imate do le tega (gre zgolj za preživetje, materialne dobrine ali je delo tudi sredstvo za vaš osebni razvoj?)

Žal sem bila vedno fizični delavec. Delo mi je bilo tako vedno le za preživetje in osnovne materialne dobrine.

Se vam zdi, da se je pomen dela za vas v času socializma razlikoval od tega kaj nam delo pomeni danes?

Pomen dela se zame čisto nič ne razlikuje.

Katere kompetence (sposobnosti) glede znanj na delovnem mestu so se od vas pričakovale v socialističnem režimu in katere danes?

Delo se je zaradi napredka tehnologije zelo spremenilo. Od delavcev se zahteva dosti več znanja. Tudi na najnižjih delovnih mestih se zahteva kar precej računalniškega znanja, kar nekaterim povzroča težave. Tistim pred upokojitvijo tudi jezo, saj si mislijo, kaj nam je treba tega sedaj znati. Ljudje morajo v današnjem času biti dosti bolj odgovorni. Zdi se mi, da je bilo včasih delo dosti bolj "socialistično". S tem mislim bolj sproščeno in ne v tolikšni meri odgovorno. Danes si tega ne upamo več privoščiti. Za najnižja dela v Sloveniji še vedno prejemamo le minimalni dohodek. Delodajalci izkoriščajo zakon. Menim, da bi z drugačnim sistemom nagrajevanja, ljudje naredili veliko več, a še vedno kvalitetno.

Ste s svojo zaposlitvijo zadovoljni?

Nadrejeni hočejo zmeraj le več, nikoli ni zadosti. Dostikrat pomislim na to, da bi zamenjala službo vendar v našem kraju ni veliko možnosti in izbire za službe za mojo izobrazbo. Ne skrbi me to, da se ne bi mogla prilagoditi novi zaposlitvi ker sem jih že dosti zamenjala. Če ima človek voljo se nauči prav vse. V socializmu ni bilo takega pritiska na delavce glede dela. Slabosti so bile nizke plače in pritisk na politične neangažirance, še posebno na drugače misleče. Slabost je bila tudi v temu, da ni bila dovoljena konkurenca, ni bilo mogoče izstopiti iz povprečja.

Menite, da se je to v današnjem času kapitalizma spremenilo?

V današnjem času so prednosti v temu, da iščeš službo sebi primerni izobrazbi. Možno je zaposlitev na širšem evropskem trgu. Iščeš lahko nove možnosti, prav tako pa za več vloženega truda tudi več zaslužiš. A slabosti so v temu, da je potrebno več delati in da so pritiski na delavce. Poleg tega pa še tudi neurejeni urniki ter več odpuščanj kot jih je bilo v socializmu. Veliko manj je tudi sociale.

Priloga B –intervju 2

IVAN

Starost: 51

Izobrazba: natakar

Trenutna zaposlitev: delavec v proizvodnji

1. Kdaj ste dobili svojo prvo zaposlitev (katerega leta)?

Prvo zaposlitev sem dobil januarja 1987.

Ste v začetku dobili zaposlitev, ki je ustrezala vaši izobrazbi?

Ja, prva služba je bila primerna moji izobrazbi, ostale pa ne.

Koliko služb ste zamenjali?

V času socializma sem zamenjal eno službo, v kapitalizmu pa dve.

Ste prvo zaposlitev poiskali sami ali ste jo dobili s posredovanjem zavoda?

Zaposlitev sem poiskal sam. Težav pa tudi nisem imel. Kasneje v življenju pa sem kot dolgotrajno brezposeln lahko dodobra izkusil tudi delo Zavoda za zaposlovanje. Če si nisi pripravljen službe iskat sam, boš na zavodu leta in leta in leta.

Kaj je vas osebno najbolj zmotilo pri Zavodu za zaposlovanje?

Počutil sem se kot nekdo s katerim se pač morajo ukvarjat vsake 2-3 mesece, ponujali so mi tečaje, ki so bili popolna norija. Vse od učenja nemščine pa do nordijske hoje. Razumem, da določeni disciplinski športi prinašajo disciplino, red, vztrajnost in podobno, toda da ti Zavod ponudi tečaje obrazne joge, se mi meni osebno zdi potrata denarja, ki bi se pa lahko uporabila bolje. Spomnim se 10 urnega tečaja, kjer smo se učili izražati čustva in ure so izgledale kot v vrtcu res malih otrok, vpili smo in se smejali na ves glas. Kaj bi si mislil morebiti delodajalec o nas, ko bi vstopil v učilnico lahko samo ugibam, verjetno bi nas imel vse za bedake.

Kako ste se počutili v tem času brezposelnosti?

Zame Zavod ne pomeni nič lepega, slaba izkušnja, ki si jo ne želim več ponoviti. Človek se na Zavodu počuti kot drugorazredni državljan, kot nekdo, ki je pozabljen in vržen na stranski tir.

Katere so po vašem mnenju največje prednosti in največje slabosti pri zaposlitvi v socialističnem obdobju / zaposlitvi v kapitalizmu?

V socializmu v kolikor si bil štipendist neke firme ali druge ustanove sploh ni bilo težav za zaposlitev, ta ti je bila zagotovljena. Ni bilo brezposelnosti, za vse se je dobilo službo. Brezposelnosti ni smelo biti.

Kaj pa slabosti?

Slabost je bil način spodbude (ali nespodbude), saj delavci niso imeli intence do dela. Zainteresiran delavec je delal še za "lenobo". Danes kljub izobrazbi zelo težko dobiš ustrezno službo, povsod zahtevajo delovne izkušnje. Zavodi za zaposlovanje so po mojih izkušnjah bolj namenjeni sami sebi kot pomoči iskalcem zaposlitve. Ti ti ne bodo poiskali službe, sam se moraš zelo truditi.

So po vašem mnenju socialistični časi res bili zlati ali je to le posledica nostalgije (glede zaposlovanja?)

Manj se je delalo in zato je bilo več delavnih mest, zlati časi so le zato ker se jih radi spominjamo.

Koliko vam pomeni delo in kakšen odnos imate do le tega (gre zgolj za preživetje, materialne dobrine ali je delo tudi sredstvo za vaš osebni razvoj?)

Nekega posebnega odnosa do dela nimam. Delaš da preživiš.

Se vam zdi, da se je pomen dela za vas v času socializma razlikoval od tega kaj nam delo pomeni danes?

Za mene ne. Isti odnos do dela imam zdaj in takega sem imel tudi v socializmu.

Ali ste mnenja, da so pravice in dolžnosti zaposlenih enake v obeh sistemih (v socializmu in kapitalizmu?)

Prednosti v socialističnem času so bile, da je bil delavec bolj zaščiten, medtem, ko sedaj ni več tega. Prej so bile disciplinske komisije, ki so odločale o prekrških, ki jih je storil delavec.

Ali menite, da obstajajo kakšne razlike glede varnosti delovnih mest v socializmu in kapitalizmu?

Tudi v socializmu niso bili zlati časi. Bila so pa bolj sigurna delavna mesta, za nedoločen čas, sedaj pogodbene zaposlitve za določen čas.

Katere kompetence (sposobnosti) glede znanj na delovnem mestu so se od vas pričakovale v socialističnem režimu in katere danes?

Kot fizični delavec ni nikoli posebnih izobraževanj. Pridejo nove tehnologije in se jih priučiš. To je avtomatsko. Glede na mojo starost, delodajalec nima interesa, da bi me izobraževal. Drugače je na višjih strokovnih mestih, kar pa ni slabo.

Ste s svojo zaposlitvijo zadovoljni?

Dandanes mora delavec večkrat delati v nečloveških razmerah. Poudaril bi predvsem nadure, poleg tega pa se še bojiš iti na bolniško in tako prihajam celo bolan na delo. Zaradi pomanjkanja dela v mojem kraju in moje starosti imam velike skrbi, kaj bom v prihodnje počel, če me odpustijo. Razmišljal sem, kje vse bi povprašal za delo. Razmišljal sem tudi, da bi se ukvarjal z mojim hobijem. Zaradi majhnosti kraja pa po mojem mnenju ni dovolj rentabilen in verjetno ne bi dosegel minimalnega dohodka. Čeprav se zavedam, da je tukaj tudi dosti "slovenskega karakterja", saj se pri nas ljudje bojimo začeti nekaj novega, ker mislimo da ne bo šlo.

Se razumete z nadrejenimi in sodelavci?

Nadrejeni so zelo izkoriščevalski do nas delavcev. Zaposlenih je pri nas premalo, zato moramo opraviti delo še za dodatne ljudi.

Priloga C – intervju 3

SILVA

Starost: 52

Izobrazba: poklicna srednja trgovska šola

Trenutna zaposlitev: delavka v tovarni

Kdaj ste dobili svojo prvo zaposlitev (katerega leta)?

Prvič sem se zaposlila leta 1985. V kolikor si bil štipendist neke firme ali druge ustanove tisti cajt sploh ni bilo težav za zaposlitev. Ni bilo brezposelnosti in za vsakega se je dobila ena služba.

Torej pri iskanju zaposlitve niste imeli težav?

Takrat za zaposlitev ni bilo problema. Poleg tega smo imeli kadrovske štipendije in nas je zaposlitev po zaključku šole čakala. To je bil sicer dvorezen meč, saj smo se za šolanje odločali na podlagi razpisanih štipendij – no, saj nekateri iz revnejših družin – ne glede na naše zanimanje in veselje.

Ste že v začetku dobili zaposlitev, ki je ustrezala vaši izobrazbi? Koliko služb ste zamenjali?

Zaposlitev sem dobila primerno svoji izobrazbi in ta je trajala vse dokler smo bili v SFRJ. Nato so se začeli masovni stečajni podjetij in privatizacija. V času kapitalizma pa sem zamenjala že 5 služb in bila vmes večkrat na Zavodu.

Kakšne so vaše izkušnje z Zavodom za zaposlovanje?

Moje izkušnje z Zavodom so kar precejšnje. Zavod ti v prvih dneh nudi uteho, oporo, da se z nekom pogovoriš. Dajo ti napotke kje moraš kaj urediti in te spodbujajo in usmerjajo v novo iskanje zaposlitve. Vendar pa ni vse tako lepo.

Vas je kaj še posebej zmotilo?

Mnogi zlasti starejši se ne morejo sprijazniti z zamenjavo službe kar tako čez noč, zato sem opazala pri njih veliko stiske, stres in nemoč. Meni osebno pa niso bile posrečene delavnice, ki jih zavod organizira prek razvojnega centra. Povem vam mojo izkušnjo in mišljenje o tem. Sem na Zavodu in sem prisiljena hoditi na razne tečaje, ker te drugače izključijo iz Zavoda in

si potem ne moreš plačevati niti delovne dobe. Predstavlajte si, da moraš brezposeln brez dohodka na tečaj v 80 km oddaljen kraj. To pomeni 160 km v obe smeri. Za pet ur poslušanja na tečaju prejmem 1€ na uro, kar ne zadostuje niti za sendvič s kavo, kaj šele za bencin, če greš z osebnim avtom ali za karto javnega prevoza.

Ste nato preko Zavoda dobili službo?

Mnogi dobijo službo preko Zavoda, vendar le malokdo tako, ki mu je pisana na kožo. Mnogi so prisiljeni sprejeti službo, ki jim ne ustreza le zaradi zaslužka in se tam ne počutijo dobro. Kam to vodi vemo vsi, stres, depresija itd. Tako je bilo tudi pri meni. Službe sem preko Zavoda sicer dobila. Nekatere so bile samo za 1 mesec ali 3 mesece, kar je izredno stresno za človeka, saj vedno razmišljal le o temu, kaj bo tvoj naslednji korak. Nato so me preko Zavoda dali v tovarno kjer delam tudi danes. Plača je sicer takšna kot je, vendar sem lahko samo vesela, da imam stalno zaposlitev in da mi ni treba več skrbeti kaj bo jutri.

Katere so po vašem mnenju največje prednosti in največje slabosti pri zaposlitvi v socialističnem obdobju / zaposlitvi v kapitalizmu?

Včasih se je za določeno delovno mesto potrebovalo manj splošnih znanj. Danes pa za zasedbo delovnega mesta potrebuješ veliko več znanja in delodajalci skoraj vedno zahtevajo delovne izkušnje. Teh pa si brez zaposlitve ni mogoče pridobiti.

So po vašem mnenju socialistični časi res bili zlati ali je to le posledica nostalgije (glede zaposlovanja?)

Socialistični časi so bili res zlati, vendar na tak način ne bi šlo v nedogled. Bilo je več delovnih mest, kot jih je bilo dejansko potrebnih. Produktivnost je bila nizka, izkoriščalo se je bolniške staleže, če si bil v pravi stranki si dobil boljše delo. To tudi če nisi imel izobrazbe.

Koliko vam pomeni delo in kakšen odnos imate do le tega (gre zgolj za preživetje, materialne dobrine ali je delo tudi sredstvo za vaš osebni razvoj?)

Delo mi veliko pomeni, ne zgolj za preživetje, temveč, da se počutiš koristen in nekam pripadaš.

Se vam zdi, da se je pomen dela za vas v času socializma razlikoval od tega kaj nam delo pomeni danes?

Zame je pomen dela enak danes, kot v socializmu.

Ali ste mnenja, da so pravice in dolžnosti zaposlenih enake v obeh sistemih (v socializmu in kapitalizmu?)

Vedno so bile in so mnoge pravice le na papirju. Le teh pa ni, oziroma se jih ne upošteva oziroma seznanj zaposlene.

Kaj pa dolžnosti zaposlenih?

Dolžnosti so vedno večje. Večji strah za izgubo službe je danes, saj je vse odvisno od naročil in prometa.

Torej je po vašem mnenju v današnjem kapitalističnem sistemu varnost delovnih mest manjša kot je bila v socializmu?

V današnjem času niso redke "grožnje" o prekinitvah delovnih razmerji, če npr. ne opravljaš nadurnega dela, imaš preveč bolniške, ne dosegaš norme... Prej je bila večja varnost da si imel službo. Danes je vse odvisno le od prometa.

Katere kompetence (sposobnosti) glede znanj na delovnem mestu so se od vas pričakovale v socialističnem režimu in katere danes?

Svet se vrti naprej, nazaj ni povratka. Glede zahtevanih sposobnosti na delovnem mestu se mi zdi, da je logično, da se zahteva večja znanja, saj se tehnologije spreminjajo in je treba iti v korak s časom.

Kakšno je vaše počutje na delovnem mestu?

Odnosi so med nami na delu dostikrat napeti.

Se razumete z nadrejenimi in sodelavci?

Nadrejeni pridejo in na kratko povejo kaj hočejo. Ali je to izvedljivo ali ne, jih dosti ne briga. To pa vodi v živčnost in stres, ki ga nato streseš tudi na druge sodelavce, ki niso nič krivi.

Priloga Č – intervju 4

DENISE

Starost: 51

Izobrazba: diplomirana farmacevtka

Trenutna zaposlitev: farmacevtka

Kdaj ste dobili svojo prvo zaposlitev (katerega leta)?

Prvo službo sem dobila 2. septembra leta 1989.

Ste zaposlitev poiskali sami ali ste jo dobili s posredovanjem Zavoda? Ste imeli pri iskanju zaposlitve težave?

Poiskala sem jo sama. Težav pri iskanju ni bilo, ker so mi obljubili delovno mesto že ko sem opravljala pri nji obvezno prakso.

Ste že v začetku dobili zaposlitev, ki je ustrezala vaši izobrazbi?

Dobila sem zaposlitev za mojo izobrazbo. Vseh 28 let delam pri istem delodajalcu le kraj zaposlitve se je spremenil. Na začetku sem delala 2 leti v Novi Gorici, sedaj pa delam že 26 let v Tolminu.

Katere so po vašem mnenju največje prednosti in največje slabosti pri zaposlitvi v socialističnem obdobju / zaposlitvi v kapitalizmu?

V današnjem času je veliko težje, sploh na periferiji kjer ni delovnih mest. Več je možnosti v večjih mestih. Pred vsem pa se danes službe dobijo v večini "po vezah".

So po vašem mnenju socialistični časi res bili zlati ali je to le posledica nostalgije (glede zaposlovanja?)

Dejansko so bili to zlati časi. Brezposelnosti je bilo dosti manj. Hitreje si dobil službo. Danes lahko čakaš na zaposlitev več let. Podaljšala se je tudi delovna doba in s tem onemogočila zaposlovanje mlajših.

Koliko vam pomeni delo in kakšen odnos imate do le tega (gre zgolj za preživetje, materialne dobrine ali je delo tudi sredstvo za vaš osebni razvoj?)

Osebno mi delo pomeni veliko. Ne samo za preživetje, temveč tudi za osebni razvoj. Pomemben je tudi team s katerim delaš. Če se v kolektivu dobro razumeš, delaš z veseljem in ti ni nič težko. Če bi se še enkrat odločala, bi se odločila enako.

Se vam zdi, da se je pomen dela za vas v času socializma razlikoval od tega kaj nam delo pomeni danes?

V socializmu si pač delal, da si imel za preživetje in nekaj materialnih dobrin, manj si vlagal v osebni razvoj. Danes brez službe ne moreš preživeti, vse bolj se zavedaš pomena le te, ob tem pa vse bolj osebno rasteš poleg drugih življenjskih izkušenj, ki pa niso vedno pozitivne.

Ali ste mnenja, da so pravice in dolžnosti zaposlenih enake v obeh sistemih (v socializmu in kapitalizmu?)

V času socializma so imeli delavci več pravic, imeli so seveda tudi dolžnosti. Svoje pravice so lahko uveljavljali. Danes so pravice zmanjšane. Uradno sicer ne, vendar delavci, ki so zaposleni za določen čas, trepetajo za svoje zaposlite in prenašajo marsikaj, kar sicer ne.

Ali menite, da obstajajo kakšne razlike glede varnosti delovnih mest v socializmu in kapitalizmu?

Hvala bogu sama nimam ravno takšnih težav na delovnem mestu, slišim pa od svojih prijateljev in družinskih članov razne zgodbe. Na žalost so zaposlitve za določen čas praksa in prilika delodajalcev za izkoriščanje delavcev. Delavci se tudi bojijo opozoriti na kršenje varnosti pri delu. Dolžnosti nimajo več takega pomena. Ljudje zaradi nezadovoljstva nimajo več odnosa do dela, zato prihaja do slabših delavnih rezultatov.

Katere kompetence (sposobnosti) glede znanj na delovnem mestu so se od vas pričakovale v socialističnem režimu in katere danes?

V socialističnem režimu ni bilo potrebnega dela z računalnikom. Veliko je bilo ročnega dela. V socializmu je bilo pomembno tudi to, kako se znajdeš. Kar se kompetenc tiče, se le te vedno večje.

Kaj se danes v času globalizacije pričakuje od zaposlenega?

Stalno se moramo izobraževati tako strokovno kot tehnološko. Pridobljena znanja ne zadostujejo na delovnem mestu. Enkrat letno imamo obvezno strokovno izobraževanje, neobvezno vsaj enkrat mesečno, pridobivati moramo licence.

Kakšno je vaše počutje na delovnem mestu? Ste s svojo zaposlitvijo zadovoljni?

Jaz sem s svojo službo zelo zadovoljna. Mogoče bi rada poudarila to, da ima prva zaposlitev velik vpliv. Dober start je zelo pomemben. Človek mora biti zelo iznajdljiv – vsak tega nima. Zelo, mogoče najpomembnejša je velika samozavest in dobra samopodoba. Veliko je tudi odvisno od sreče, pomembno pa je tudi, da ne zamudiš priložnosti, če se ti ponudi.

Kakšni so vaši odnosi na delovnem mestu? Se razumete z nadrejenimi in sodelavci?

Ma z sodelavci se v redu razumemo in nimamo za zdaj nobenih problemov. Nadrejeni pa nam povejo kaj in kako naj naredimo in mi se potrudimo po najboljših močeh, da vse to tudi opravimo.

Priloga D – intervju 5

EVGEN

Starost: 59

Izobrazba: ekonomska srednja šola

Trenutna zaposlitev: računovodja

Kdaj ste dobili svojo prvo zaposlitev (katerega leta)? Ste imeli z iskanjem zaposlitve kakšne težave?

Prvo zaposlitev sem začel tako po končani srednji šoli leta 1977, poiskal sem jo sam in nisem imel nobenih težav. Istočasno sem dobil ponudbo še za tri službe.

Ste že v začetku dobili zaposlitev, ki je ustrezala vaši izobrazbi? Koliko služb ste zamenjali?

Ja takoj sem dobil službo in ta je bila primerna moji izobrazbi. V socializmu je bila prednost, da si takoj dobil službo primerno izobrazbi. A to je bilo vse. Delovne vneme in zagona sploh ni bilo, ni se hodilo delat ampak v službo. S plačo si nisi mogel ničesar privoščiti, v službo smo hodili z avtobusi ali peš, avto je imel redko kdo. Tudi tisti, ki so imeli več denarja si niso mogli kaj kupiti, ker enostavno nisi dobil, po veliko stvari si moral v Italijo. A denarja ni bilo, zato si moral najprej kaj prodat (recimo šnops, maslo...) , šele potem si kaj kupil. Na dopust smo šli edino na morje v prikolice ali v apartma od podjetij, potovali sploh nismo. Študiral je redko kdo.

Kaj pa v današnjem času?

V današnjem času se službo težko dobi, posebno primerno izobrazbi. A če si vztrajen in priden, službo dobiš in potem lahko prideš do svojega avta, najprej si doma, nato pa v kakem stanovanju v najemu. Vsak ima svoj telefon in računalnik, hodi na morje, smuča, potuje.....Študira lahko vsak, če le ima voljo.

So po vašem mnenju socialistični časi res bili zlati ali je to le posledica nostalgije (glede zaposlovanja?)

Socialistični časi so le nostalgija po mladosti, teh časov nikoli ne bi zamenjal z današnjimi. Glede zaposlitve je največja razlika v tem, da si jo v socializmu dobil takoj a je bila povprečna

izobrazba nizka, v današnjem času pa službo teže dobiš, mogoče prav zato ker imajo vsi fakultativno izobrazbo, poklicne pa primanjkuje.

Koliko vam pomeni delo in kakšen odnos imate do le tega (gre zgolj za preživetje, materialne dobrine ali je delo tudi sredstvo za vaš osebni razvoj?)

Delo mi pomeni veliko, ker krepi človekov osebni razvoj, samozavest, status, posebno če opravljaš delo, ki ti je v veselje, poleg tega pa ti še omogoči neodvisnost in možnost kvalitetnejšega življenja.

Se vam zdi, da se je pomen dela za vas v času socializma razlikoval od tega kaj nam delo pomeni danes?

V socializmu se je hodilo v službo samo za preživetje. V socializmu skoraj, da nismo vedeli za brezposelnost, za vsakega se je dobilo delo, če je bil le pripravljen delati. Ni bilo odpuščanj, podjetji v stečaju... Tudi za obstanek na določenem delovnem mestu se ni bilo potrebno toliko truditi in dokazovati kot danes. Danes je delovno mesto vrednota, vse večja je konkurenca. V socializmu skoraj da ni bilo privatnih firm.

Ali ste mnenja, da so pravice in dolžnosti zaposlenih enake v obeh sistemih (v socializmu in kapitalizmu?)

V socialističnem obdobju so imeli delavci več pravic oziroma so se nanje lahko sklicevali, kar pa je danes čista utopija. Mogoče je bilo slabo to, da je bila produktivnost manjša, saj si vedel, da ti ne bodo "pokazali vrat", oziroma, da je drugje pač nova zaposlitev. Tako, da glede pravic in dolžnosti v socializmu so bile bolj pravice, dolžnosti so bile zelo zanemarjene oz. nepomembne. V današnjem času pa delodajalci dajejo poudarek na dolžnostih, da si za to zaslužiš plačo.

Katere kompetence (sposobnosti) glede znanj na delovnem mestu so se od vas pričakovale v socialističnem režimu in katere danes?

V socializmu se na delovnem mestu ni kaj dosti pričakovalo znanj in sposobnosti, nekako smo bili vsi enaki. V današnjem času pa se pri zaposlitvi najprej zahteva znanje in sposobnost, potem pa še druge lastnosti, kot so komunikativnost, prijaznost, poštenost....

Kaj se danes v času globalizacije pričakuje od zaposlenega?

Z globalizacijo se od delavca res pričakuje vedno več. Sedaj mora že navadni delavec izpolnjevati papirologijo in obvladati računalnik. Vedno več se zahteva.

Kakšno je vaše počutje na delovnem mestu? Ste s svojo zaposlitvijo zadovoljni?

Ker sem po naravi perfekcionista, hočem delo opraviti temeljito in dobro, vendar imam občutek, da preveč dela in preveč psihičnih pritiskov načenja že moje zdravje.

Kakšni so vaši odnosi na delovnem mestu? Se razumete z nadrejenimi in sodelavci?

Seveda tak pritisk načenja tudi odnose s sodelavci. Pa ne samo to, tudi partnersko in družinsko življenje trpi, saj več kot pol dneva preživim na delovnem mestu. Meni je drugače moja zaposlitev zelo všeč, ker je to smer, ki me tudi zanima, ampak ne vem kam to pelje, ker nikoli ni dovolj.